

TARTU ÜLIKOOL
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT

**EESTI KEELE
KIRJELDAVA GRAMMATIKA
PROSPEKT**

TARTU 2014

Prospekti on koostanud Eva Liina Asu-Garcia, Mati Erelt, Külli Habicht, Tiit Hennoste, Reet Kasik, Helle Metslang, Andriela Rääbis, Pire Teras, Annika Viht.

Prospekt on valminud riikliku programmi „Eesti keel ja kultuurimälu II“ projekti „Eesti keele akadeemiline grammatika“ toel.

Kujundanud ja küljendanud Sirje Ratso

© Tartu Ülikool, 2014

ISBN 978-9985-4-0886-5

SISUKORD

Sissejuhatus	5
EKKG sisukord	13
EKKG osade näited	23
Lühendid, sümbolid, transkriptsioonimärgid	23
Foneetika ja fonoloogia	26
Sõnamoodustus	34
Sõnamuutmine	48
Süntaks	60
Suuline keel	70
Kirjandus	84
Kirjanduse loetelus kasutatud lühendid	93
Veebimaterjalid	94
Sisujuht	95

SISSEJUHATUS

Uus eesti keele grammatika – milleks ja kellele?

Prospekt tutvustab eesti keele kirjeldavat grammatikat (EKKG), mille kavandatud valmimisaeg on 2018. Kirjeldav ehk deskriptiivne grammatika on teaduslik keelekirjeldus, mis võtab kokku põhilise teadmise ühe keele ehituse kohta ja on vajalik nii keele teoreetiliseks kui ka rakenduslikuks tundmiseks ja teadlikuks kasutamiseks. Praegu kasutusel olev „Eesti keele grammatika“ (EKG I 1995, EKG II 1993) põhineb nii eesti keele uurituse kui ka uurimismaterjali suhtes 1980. aastate seisul. EKG ilumisele järgnenud aastad on olnud eesti keeleteaduses kiire arengu aeg:

- on lisandunud hulgaliselt uusi uurimistulemusi, teooriaid ja kirjeldusviise ning tänu keelekorpustele on tohutult suurenenud keelematerjali läbitöötamise võimalused;
- valmimas on eesti keele eri allosade tervikkäsitlused, mis võtavad kokku senise uurimistöö ja on aluseks grammatikale;
- esmakordselt on uuritud suulist ühiskeelt, mis võimaldab tuua grammatikasse ka selle keelevariandi, nii nagu on tehtud teiste maade grammatikates;
- tekstide loomine, tõlkimine, kasutamine on muutunud tänapäeva infoühiskonnas massilisemaks kui varem;
- eesti keele kasutusvaldkonnad on avardunud;
- on tihenened infovahetus teiste maade keeleteadusega ja tugevnenud eesti keeleteaduse positsioon rahvusvahelises keeleteaduses;
- omaette valdkonnaks on kujunenud eesti keele õpetamine teise keelena Eestis ja võõrkeelena väljaspool Eestit.

On aeg koostada uus, vahepealseid arengusuundi ja uurimistulemusi ning tänapäeva vajadusi arvesse võttev eesti keele deskriptiivne grammatika. Selle kasutajatena näeme keelega tegelevate valdkondade esindajaid: üliõpilasi, õpetajaid, õppejõude, teadlasi, keelekorraldajaid ja -hooldajaid; õpikute, sõnaraamatute, keelekäsiraamatute koostajaid nii Eestis kui ka mujal.

Kavandatav grammatika on terviklik eesti keele struktuuri kirjeldus, mis hõlmab grammatika kõiki allsüsteeme. Kirjeldusobjektiks on tänapäeva eesti keele kaks keskset varianti: kirjalik ja suuline ühiskeel. Seniseid uurimistulemusi ühtseks tervikuks sünteesiv grammatika koosneb viiest põhiosast:

1. Foneetika ja fonoloogia
2. Sõnamoodustus
3. Sõnamuutmine
4. Süntaks
5. Suulise süntaksi ja dialoogi erijooned

Neist 1. ja 5. osa puhul on kesksel kohal suulise keelekuju kirjeldamine, 2.–4. osa puhul kirjalik keelekuju. Kirjeldus on kvalitatiivne, võimalust mööda täiendatakse seda ka kasutusandmetega, näiteks eri registrite kohta. Grammatika põhineb mitmekülgasel keelematerjalil: korpustel (Tartu Ülikooli korpused, nagu eesti keele koondkorpus, suulise keele korpus, spontaanse kõne foneetiline korpus; veebilehtede korpus etTenTen), seniste uurimuste tulemustel ja ka koostajate keelepädevusel.

Grammatika lähtub keeleuurimise funktsionaaltüpoloogilisest suunast, mis pöörab põhitähelepanu keelendite funktsioonidele ja suhestab uuritava keele maailma või regiooni keeltega, samas arvestades ka eesti keele kui läänemeresoome keele eripära. Võetakse arvesse ka keelenähtuste laiemat tausta tekstis, keeles toimuvaid muutusi. Uus kirjeldav grammatika annab võimaluse saada kompaktses vormis kätte oluline info eesti keele ehituse kõigi peamiste aspektide ja kesksete keelevariantide kohta. Sellest tunnevad praegu puudust eesti keelega tegelejad nii kodu- kui ka välismaal.

Grammatika saab aluseks eesti keele väiksemamahulistele kirjeldustele, sealhulgas rahvusvahelisele üldsusele suunatud tüpoloogilise eesti keele grammatika koostamisele.

EKKG on deskriptiivne, mitte normiv grammatika, ja selle ülesandeks on kirjeldada 20.–21. sajandi eesti keele mitmekesisust. EKKG toob välja tänapäeva eesti keeles ilmneva variatiivsuse, muutustendentsid, ka keelekasutuse lahknemise kirjakeele normingutest. Seejuures võib EKKG pakkuda soovitusi esitatava teadmise arvestamiseks kirjakeele normimisel, kuid normingute üle otsustamine jääb siiski keelekorralduse pädevusse. Tegelikul keelekasutusel põhinev grammatika on vajalik mitmete muudegi tänapäevaste rakendustegevuste jaoks, nagu keeletehnoloogia, õpikute, sõnaraamatute, rakenduslike grammatikate ja käsiraamatute koostamine. See on oluline tugi eesti keele õppele teise keele ja võõrkeelena ning vastavate õppevahendite koostamisele.

Missugune on kavandatava grammatika koht seniste grammatikate reas?

Eesti keele grammatikate ajalugu (vt nt Erelt 2003, Kasik 2011) ulatub ligi 400 aasta taha. Enamik varastest grammatikatest on olnud rakendusliku suunitlusega, ette nähtud keele õppimiseks ja õpetamiseks, kirjakeele kasutaja nõustamiseks.

Esimene eesti keele grammatika, Heinrich Stahli „Anführung zu der Esthnischen Sprach“ (1637), ja ka järgmised 17.–18. sajandi grammatikad valmisid ennekõike keelekäsiraamatutena misjonilingvistika raamistikus ühtse, ladina grammatikal põhineva kirjeldusmudeli põhjal. Nii nende grammatikate koostajad kui ka peamine sihtrühm olid saksa pastorid, kellele eesti keel ei olnud emakeel.

19. sajandil lähenemisnurk muutus, eesti keelt hakati kirjeldama ja uurima kui üht soome-ugri keeltest ja soome keele lähisugulaskeelt. Uue taseme tõi Eduard Ahrensi põhjalik „Grammatik der Ehstnischen Sprache Revalschen Dialektes“ (1843, teine

trükk koos süntaksiosaga 1853), mis põhines soome grammatikate eeskujul. Ahrensi grammatika vormiõpetuse osa oli normatiivse suunitlusega, esitades vorme ja struktuurijooni valikuliselt. Sama grammatika lauseõpetuse osa aga oli esimene kõiki olulisi süntaksijooni adekvaatselt esitav eesti lauseehituse kirjeldus. 19. sajandi kõige põhjalikum kirjeldav grammatika oli Ferdinand Johann Wiedemanni „Grammatik der ehstnischen Sprache“ (1875). Wiedemanni grammatika on deskriptiivne. See keskendub Põhja-Eesti murde kui ühtse kirjakeele aluseks sobivaima keelekuju süstemaatilisele kirjeldusele, kuid esitab ka muude murrete jooni.

Alates 19. sajandi teisest poolest hakkas eesti keele kirjeldamine ja korraldamine suunduma eesti soost haritlaste kätte. Keeletegevus keskendus kirjakeele väljaarendamisele – nii on ka järgnevate aastakümnete grammatikad ennekõike normikirjakeele käsiraamatud või õpikud. Esimene eestikeelne grammatika oli Karl August Hermann „Eesti keele Grammatik“ (1884). Hermann grammatika on normatiivse suunitlusega käsiraamat, mis pani aluse ka eesti grammatikaterminoloogiale. Lausestruktuuri kirjeldamise põhimõtted, mis on põhiosas jäänud kehtima tänaseni, esitas Lauri Kettunen ülikooliõpik „Lauseliikmed eesti keeles“ (1924). Keelekorralduslikku, keeleuuenduslikku ja keeleteaduslikku lähenemist ühendab Oskar Loores „Eesti keele grammatika“ (1923). Johannes Aaviku „Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika“ (1936) on heakeelsuse käsiraamat, mis sisaldab ka mitme grammatikavaldkonna süsteemset ülevaadet. 1920.–1930. aastate grammatikaraamatutest on olulisemad veel Harald Põllu „Eesti keeleõpetus. I jagu. Hääle- ning sõnaõpetus“ (1915) ja „Eesti keeleõpetus. II jagu. Lauseõpetus“ (1922), Elmar Muugi „Eesti keeleõpetus I. Hääliku- ja vormiõpetus“ (1927) ning Elmar Muugi ja Mihkel Tedre „Lühike eesti keeleõpetus II. Tuletus- ja lauseõpetus“ (1930).

Nõukogude perioodil jätkus normatiivsete kooliõpikute ja laiemale kasutajaskonnale mõeldud käsiraamatute koostamine. Viimastest kõige põhjalikum oli Johannes Valgma ja Nikolai Remmeli

„Eesti keele grammatika. Käsiraamat“ (1968). Kuid juba 1950. aastatel hakati koostama ka teaduslikku grammatikat. Seda tingis ühelt poolt vajadus kogu keele struktuuri hõlmava süvakäsitluse järele, teiselt poolt ka NSVL Teaduste Akadeemia teaduskava. Grammatikatöö jagati Tartu ülikooli ning Keele ja Kirjanduse Instituudi vahel: Tartus hakati koostama hääliku- ja vormiõpetust, Tallinnas süntaksit. Terviklikku grammatikat paraku ei valminud. Hääliku- ja vormiõpetuse osi ilmus vihikutena (Eesti keele grammatika I 1963, Eesti keele grammatika I 1964, Eesti keele grammatika II 1965, Palmeos 1967, Kask 1967, Veski 1970). Süntaksist ilmus Karl Mihkla jt „Eesti keele lauseõpetuse põhijooned I“, mis kirjeldab traditsioonilise grammatika raamistikus üksnes lihtlauset. Seejärel asus juba uus töörühm koostama järgmist, rahvusvahelise keeleteaduse raamistikku arvestavat teaduslikku grammatikat. See ilmus kaheosalisena: „Eesti keele grammatika I. Morfoloogia, sõnamoodustus“ (EKG I 1995) ja „Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: kiri“ (EKG II 1993), mõlema osa autoriteks on Mati Ereli juhitud töörühm. Rakendusliku grammatikaraamatuna ilmus Mati Ereli jt „Eesti keele käsiraamat“ (1997). Käsiraamatust on ilmunud täiendatud uusväljaandeid (EKK 2007) ja tehtud ka veebiversioon (vt <http://www.eki.ee/books/ekk09/>).

Eesti keele grammatikaid on ilmunud ka väljaspool Eestit (nt Harms 1962, Sivers 1969). Välismaal ilmunutest tõuseb esile Valter Tauli põhjalik ja eripärane kaheosaline grammatika. Tauli „Eesti grammatika I“ (1972) esitab normatiivses laadis hääliku- ja vormiõpetuse, sõnamoodustuse ning ortograafia, „Eesti grammatika II“ (1980) sõnaühendisüntaksi.

Nüüd alustatav grammatika kuulub põhjalike deskriptiivsete grammatikate jadasse, paigutudes seal kaks aastakümnet tagasi ilmunud EKG järele (EKG I 1995, EKG II 1993). Nagu EKG, nii ka siinse grammatika ülesandeks on esitada senist teadmist koondav eesti keele struktuuri sünkroonne ülevaade, millele edaspidi saavad tugineda rakendused, nagu keeletehnoloogia, keeleõpe, keelehoole ja -korraldus. Kui EKGs puudus foneetika ja fonoloogia osa,

siis kavandatavas EKKGs on see olemas. Lisandub ka suulise kõne ehituse osa. Seevastu puudub eraldi ortograafia käsitus, mis kuulub pigem rakendusliku grammatika alale ja on olemas „Eesti keele käsiraamatus“.

Mida uus grammatika sisaldab?

Grammatika koosneb viiest põhiosast, millele on lisatud kirjan-duse, materjaliallikate, lühendite ja sümbolite loendid ning sisu-juht. Osade vahel luuakse seoseid siseviidete abil.

1. Foneetika ja fonoloogia osas käsitletakse eesti keele hääliku-süsteemist esmalt segmentaalfoneeme: vokaale ehk täishäälikuid ja konsonante ehk kaashäälikuid, nende põhitunnuseid, esinemist sõnas ning häälduse varieerumist. Seejärel antakse ülevaade eesti keele suprasegmentaalidest: rõhust, kvantiteedist ja kõnemeloo-diaist, käsitledes eraldi sõna- ja lauseprosoodia küsimusi.

2. Sõnamoodustust kirjeldatakse protsessigrammatika põhi-mõttel komplekssete keelendite sünteesina, eristades produktiivseid ja ebaproductiivseid moodustustüüpe. Eesti sõnamoodustussüs-teemi vaadeldakse sõnaliikide kaupa suunaga tähenduselt vormile. Iga sõnaliigi puhul esitatakse kõigepealt sõnamoodustuslikult väl-jendatavad tähenduskategooriad ja nende märgistamiseks kasuta-tavad tuletiste ja liitsõnade moodustustüübid, seejärel kirjeldatakse moodustustüüpide morfoloogilist ja fonoloogilist struktuuri.

3. Sõnamuutmise osas antakse ülevaade käänamise ja pöö-ramise üldistest ning varieeruvatest joontest. Lisaks põhimõistete, tüvevahelduste, paradigmade koosseisu ja üksikvormide ehituse kirjeldamisele peatutakse morfoloogiasüsteemi kujundavatel üldistel suundumustel (tüve fonoloogilisel struktuuril, produk-tiivsusel ja analoogial). Muuttüübistikuna on kasutusel Ülle Viksi „Väikeses vormisõnastikus“ esitatud morfoloogiline klassifikat-sioon.

4. Süntaksi osa põhineb moodustajasüntaksi mudelil, mille tõi eesti grammatikatraditsiooni EKG II 1993. Ka ülesehitus on

põhijoontes samasugune kui EKG süntaksiosal, kuid kõik süntaksi osad on vahepeal ilmunud uurimusi, tüpoloogilisi ja teoreetilisi käsitlusi arvestades ning korpusainestikku kasutades põhjalikult ümber töötatud.

5. Suulise kõne osa kirjeldab esmakordselt eesti grammatikate ajaloos suulise keelevariandi erinevusi kirjalikust keelest. Suulise ja kirjaliku keele olulised ja süstemaatilised erinevused on süntaksis. Siin antakse ülevaade suuliste lausungite eripärast. Tutvustatakse eneseparandusi ja eripäraseid süntaktilisi konstruktsioone (kiilungid, eelteemad, järellaiendused, tihvtkonstruktsioonid). Teise teemana vaadatakse selles osas suulise dialoogiga seotud keelelisi nähtusi: kõnevoorud ja vooruvahetus, naabruspaarid ja nende olulised alaliigid (küsimused ja vastused, partneri algatatud parandused, direktiivid) ning tagasiside kasutus (samameelsuse, informeerituse muutuse ja distantseerituse osutamine).

Terminiteina kasutatakse EKKGs nii oma- kui ka võõrsõnu (nt *lause, liitsõna; foneem, fraas, kategooria*). Termin esmaesinemisel tutvustatakse omasõna-võõrsõna paari korral mõlemaid (nt *nimisõna ~ substantiiv, aeg ~ tempus, nimetav ~ nominatiiv, alus ~ subjekt*), vajaduse korral selgitatakse tähendus- ja kasutuserinevusi. Järjekindlaks kasutamiseks valitakse üks, eelistatavalt omasõna. Kui vaja, selgitatakse mõistet ka rahvusvahelises erialakirjanduses tuntud võõrkeelse termini abil.

Kes grammatikat koostavad?

Grammatika rajaneb viiel praegu koostataval tervikkäsitlusel, mis vastavad grammatika kavandatavatele põhiosadele. Tervikkäsitluste valmimise järel koostavad nende autorid ka vastavad grammatikaosad. Prospekti koostamise ajal kuuluvad tööühma Helle Metslang (tööühma juht; süntaks), Eva Liina Asu-Garcia, Pärtel Lippus, Pire Teras, Karl Pajusalu (foneetika ja fonoloogia), Reet Kasik (sõnamoodustus), Annika Viht, Külli Habicht (sõnamuutmine), Mati Ereht, Liina Lindström, Renate Pajusalu, Helen Plado,

Ann Veismann (süntaks), Tiit Hennoste, Andriela Rääbis (suuline kõne). Grammatika koostamist toetab riiklik programm „Eesti keel ja kultuurimälu II“, sama programm koos EV Haridus- ja Teadusministeeriumiga toetab ka tervikkäsitluste koostamist.

Mida siinne prospekt sisaldab?

Prospekt tutvustab grammatika sisu ja ülesannet, struktuuri ja esitusviisi. Siinsele sissejuhatusele järgnevad grammatika sisukord ning stiilinäidised kõigi viie osa teksti ja kirjandusloetelu, lühendite ja sümbolite loendite ning sisujuhi kohta. Osade tekstid on jaotatud paragrahvideks, mis prospektis on nummerdatud osasiseselt (v.a süntaksi osa, mis järgib Erelt 2013 numeratsiooni). Grammatika lõplikku tervikteksti tuleb kogu raamatut läbiv ühtne numeratsioon, millel põhinevad siseviited. Prospektis esitatud loendid sisaldavad nii prospekti tekstis kasutatud kui ka siin kasutamata, ent grammatikas kasutusele tulevaid lühendeid, sümboleid, allikaid ja termineid. Sellisena tutvustab prospekt kavandatavat grammatikat selle kasutajale, olles ühtlasi ka tegevusplaaniks ja juhiseks grammatika koostajale.

EKKG SISUKORD

Saateks

Lühendid, sümbolid, transkriptsioonimärgid

Eesti keel süsteemina: põhilised üksused ja kesksed mõisted

FONEETIKA JA FONOLOOGIA

Sissejuhatus

Eesti keele vokaalisüsteem

Vokaalide artikulaatoorsed jooned ja vokaaliklassid

Vokaalfoneemide distinktiivtunnused

Lühikesed ja pikad monoftongid pearõhulistes silpides

Lühikesed monoftongid väljaspool pearõhulist silpi,
häälduse varieerumine

Diftongid: vokaalide kombineerumine, oma- ja võõrdiftongid

Diftongide häälduse varieerumine

Järgsilpide diftongid ja häälduse varieerumine

Eesti keele konsonandisüsteem

Konsonantide artikulaatoorsed jooned

Konsonantfoneemide distinktiivtunnused

Lühikesed konsonandid ja geminaatkonsonandid

Konsonantühendid

Konsonantide häälduse varieerumine

Palatalisatsioon

Eesti keele sõnaprosoodia

Silp, silbistruktuurid
Kõnetakt, sõnarõhk (pea- ja kaasarõhk) ja rütm
Vältehääldus ja vältete akustilised tunnused
Vältehäälduse varieerumine
Vältete fonoloogia

Eesti keele intonatsioon

Intonatsiooni grammatilised funktsioonid
Intonatsioon ja infostruktuur (fookus)
Intonatsiooni varieerumine
Intonatsiooni fonoloogia

SÕNAMOODUSTUS**Sissejuhatus****Sõnatähendus ja sõnamoodustus****Moodustustähendused**

Sõna ja mõiste
Mõistestruktuur ja tähenduskategooriad
Kategoriaalne tähendus ja moodustustähendus
Mõistestruktuuri tüübid
Leksikaalne tähendus ja leksikaliseerumine
Tuletusliidete tähendusest
Sõnamoodustus ja süntaks

Moodustusviisid

Komplekssed sõnad
Tuletamine
Muutemorfoloogia ja tuletusmorfoloogia
Tüvekuju
Tuletis või lihtsõna
Laensõnad
Deskriptiivsed sõnad

Tuletusõpetuse mõisted

Tuletamine, tuletis ja tuletusliide

Alussõna ja tuletustüvi

Tuletustüüp, tuletusmall ja sõnamall

Produktiivsus

Liitmine

Liitsõna moodustusosad ja moodustustüübid

Liitsõna ortograafia

Muid sõnamoodustusviise

Lühendamine

Nulltuletus

Prefiksid ja prefiksilaadsed sõnaosad

Verbimoodustus**Moodustustähendused**

Komplekssete verbide rühmitamine

Põhjustamisverbid

Enesekohased verbid

Muutmisverbid

Muutumisverbid

Olemisverbid

Vahendiverbid

Imitatiivsed verbid

Muid moodustustähendusi

Modifitseeriv verbimoodustus

Korduvuse rõhutamine

Hetkelisuse rõhutamine

Intensiivsuse rõhutamine

Moodustusviisid

Verbiliidetest

Liitliited

Verbide tuletustüübid

Liitverbid

Nimisõnamoodustus**Moodustustähendused**

Komplekssete nimisõnade rühmitamine

Teonimetused

Omadusnimetused

Tegijanimetused

Tulemus- ja objektinimetused

Vahendinimetused

Koha- ja ajanimetused

Asjanimetused

Rühmanimetused

Modifitseeriv nimisõnamoodustus

Mõõdu rõhutamine

Soo rõhutamine

Väärtuse rõhutamine

Moodustusviisid

Käändsõnaliidetest

Nimisõnaliidetest

Denominaalsete nimisõnade tuletustüübid

Deverbaalsete nimisõnade tuletustüübid

Denominaalseid ja deverbaalseid nimisõnu
hõlmavad tuletustüübid

Liitnimisõnad

Omadussõnamoodustus**Moodustustähendused**

Komplekssete omadussõnade rühmitamine

Suhteomadussõnad

Seisundiomadussõnad

Possessiivsed omadussõnad

Karitiivsed omadussõnad

Võrdlusomadussõnad

Modifitseeriv omadussõnamoodustus

Moodustusviisid

- Omadussõnaliidetest
- Omadussõnade tuletustüübid
- Liitomadussõnad

Määrsõnamoodustus**Moodustustähendused**

- Komplekssete määrsõnade rühmitamine
- Viisimäärsõnad
- Muid moodustustähendusi

Moodustusviisid

- Määrsõnaliidetest
- Määrsõnade tuletustüübid
- Muutevormilised määrsõnad
 - Käändsõnavormid
 - Verbivormid
 - Muutevormilised määrsõnaliited
- Liitmäärsõnad

SÕNAMUUTMINE**Sissejuhatus****Põhimõisted**

- Sõnamuutmine ja morfoloogia
- Sõna
- Morfeem
 - Morfeem ja morfeemiliigid
 - Leksikaalne ja grammatiline tähendus
 - Morfoloogiline sõnaklass
 - Morfonoloogia, allomorf, supletiivsus
 - Morfotaktika
- Paradigma
 - Lekseem

- Sõnavorm
- Morfoloogiline kategooria
- Paradigma
- Defektiivsus
- Morfoloogiline klassifikatsioon
 - Morfoloogilise klassifitseerimise põhimõtted
 - Käänamismallid
 - Pööramismallid
- Sõnamuutmissüsteemi kujundavad suundumused
 - Fonoloogiline struktuur
 - Produktiivsus
 - Analoogia

Tüevaheldused

- Astmevaheldus
 - Laadivaheldus
 - Vältevaheldus
 - Astmevaheldusmallid
- Lõpuvaheldus
 - Erinevused tüve lõpphäälikutes
 - Lõpuvaheldusmallid

Muutuvate sõnade liigid

- Sõnade morfoloogilise klassifitseerimise põhimõtted
- Käändsõna
- Pöörsõna

Käändsõna

- Käändsõna paradigma ja vormidevahelised seosed
- Käändekategooria
- Arvukategooria
- Võrdluskategooria
- Käändtüübid

Pöörd sõna

Pöörd sõna paradigma ja vormidevahelised seosed

Tegumoe kategooria

Pöörde kategooria

Kõneviisikategooria

Ajakategooria

Kõneliigikategooria

Infiinitvormid

Pöördtüübid

SÜNTAKS**Sissejuhatus****Lause struktuur****Õeldis**

Liht- ja liitõeldis

Põimkonstruktsioon Vf + Vinf

Rindkonstruktsioon Vf + Vf

Väljend- ja ühendverbid

Õeldisverbi grammatilised tähendused

Tegevuslaad

Aspekt

Aeg

Irreaalsus

Modaalsus

Evidentsiaalsus

Kõneviis

Eitus

Isik ja arv. Õeldise ühildumine alusega

Tegumood

Kausatiiv, antikausatiiv ja refleksiiv

Nominaalsed lauseliikmed

Alus

Sihitis

Öeldistäide

Määrus

Fraasid ja fraasiliikmed

Substantiivifraas

Adjektiivifraas

Adverbifraas

Kaassõnafraas

Kvantorifraas

Liitfraas

Mittelauseliikmelised lauseelemendid

Üldlaiend

Kiil

Üte

Sidend

Kommunikatiivsed lausetüübid

Väitlause

Küsilause

Käsklause

Soovlause

Hüüdlause

Lause infostruktuur ja sõnajärg**Süntaktilisi protsesse**

Asendus ja viiteseosed

Väljajätt. Lünk- ja vaeglause

Rinnastus**Komplekslause****Liitlause**

Rindlause

Ühendav rinnastus

Eraldav rinnastus

Vastandav rinnastus

Põimlause

Komplementlause

Adverbiaallause

Relatiivlause

Sekundaartarinditega laused

Infiniittarindid

Infinitiivitarindid

vat-infinitiivitarind

da-infinitiivitarind

ma-infinitiivi tarindid

Konverbitarindid

Partitsiibitarindid

Absoluuttarind

Nominalisatsioon

SUULINE KEEL

Sissejuhatus

Lausung kui eksplitsiitne protsess

Kolm süntaktilist protsessi (projektsioon, laiendus ja tagasivõtt)

Suulise keele süntaktilised erikonstruktsioonid

Enda algatatud eneseparandus

Järjeotsimine, selle vahendid ja seos lausungi ehitusega

Ümbertegemine: lahendatavad probleemid,

tehted, asukoht, paranduslõigu ehitus

Protsessilausungite erivariandid ja nende seosed eneseparandusega

Kiilungid

Süntagmaatilised järellaiendused

Täpsustusjätkud

Eelteemad

Tihvtlaused

Dialog

Voorud, suhtlusjärjendid ja vooruvaheldus (lühülevaade)

Kõnevoor ja suhtlusjärjend

Naabruspaarid

Tagasisidega järjendid

Muud järjendid

Voorude vaheldumise viisid

Naabruspaarid I. Küsimused ja vastused

Küsilausung ja küsimus/küsimine kui tegevus

Üldküsimused

Alternatiivküsimused

Eriküsimused

Vastused ja nende valikud

Naabruspaarid II. Partneri algatatud parandus

Parandusalgatuste tüpoloogia

Avatud algatus

Probleemkohta lokaliseeriv algatus

Üleküsimine

Tõlgendusettepanek

Paranduse eriprobleemid

Naabruspaarid III. Direktiivid

Direktiivide tüpoloogia

Pärisdirektiivid, nende vorm ja liigid

Infodirektiivid, nende vorm ja liigid

Reaktsioonivoorud

**Tagasisidega järjendid ja neis kasutatavad
reaktsiooni- ja piiripartiklid**

Samameelsuse osutamine

Informeerituse muutumise osutamine

Distantseerumise osutamine

Kirjandus**Kirjanduse loetelus kasutatud lühendid****Veebimaterjalid****Sisujuht**

EKKG OSADE NÄITED

LÜHENDID, SÜMBOLID, TRANSKRIPTSIOONIMÄRGID

Näiteallikate ja kasutusregistrite lühendid

A	ajakirjandus
I	ilukirjandus
S	suuline kõne
T	teaduskirjandus
N	veebisuhtlus
M	muu allikas

Grammatikaterminite lühendid

ab	abessiiv
abl	ablatiiv
ad	adessiiv
Adj	adjektiiv
AdjP	adjektiivifraas
adt	aditiiv, lühike sisseütlev
Adv	adverb
ADVL	adverbiaal
AdvP	adverbifraas
all	allatiiv
ATR	atribuut
el	elatiiv
ess	essiiv
gen	genitiiv

GO	grammatiline objekt, sihitis
ill	illatiiv
imp	impersonaal
in	inessiiv
InfP	infinitiivitarind
GS	grammatiline subjekt, alus
kom	komitatiiv
Konv	konverb, <i>des</i> -vorm
KonvP	konverbitarind
N	substantiiv
nom	nominatiiv
Nomn	nominalisatsioon
NP	nimisõnafraas
part	partitiiv
PartsP	partitsiibitarind
pass	passiiv
pl	pluural
PP	kaassõnafraas
PRED	predikaat
PREDV	predikatiiv
PREDVA	predikatiivadverbiaal
Pron	pronoomen
QP	kvantorifraas
S	lause
sg	singular
term	terminatiiv
TO	tegevusobjekt
tr	translatiiv
TS	tegevussubjekt
V	verb; vokaal
Vda	<i>da</i> -infinitiiv
Vf	finiitne verbivorm
Vinf	infiniitne verbivorm
Vma	<i>ma</i> -infinitiiv

<i>Vnud</i>	<i>nud</i> -partitsiip
<i>Vmas</i>	<i>ma</i> -infinitiivi inessiiv, <i>mas</i> -vorm
<i>Vmata</i>	<i>ma</i> -infinitiivi abessiiv, <i>mata</i> -vorm
<i>Vmatu</i>	<i>matu</i> -adjektiiv
<i>Vtud</i>	<i>tud</i> -partitsiip
<i>Vvat</i>	<i>vat</i> -infinitiiv

Sümbolid

○	nõrgaastmeline tüveallomorf
●	tugevaastmeline tüveallomorf
A,B,C,D,E	tüveallomorfid
Ø	formatiiv puudub
–	puudevorm
?	kaheldava vastuvõetavusega keelend

Transkriptsioonimärgid

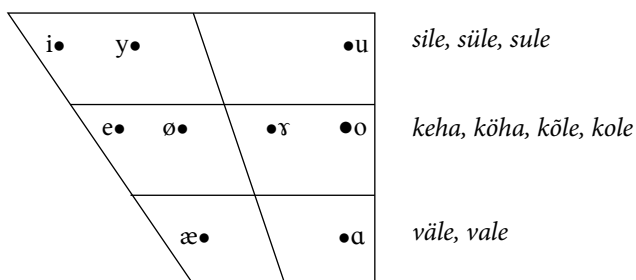
.	langev intonatsioon, lausungi lõpp
,	poollangev intonatsioon
(.)	mikropaus: 0.2 sekundit või lühem
(0.8)	mõõdetud paus sekundites
`	rõhutatud sõna
-	sõna poolelijäämine
:	hääliku venitamine
.hh	häälekas sissehingamine
=	otsarääkimine
[	pealerääkimise algus; puuduva sõnaosa algus
]	pealerääkimise lõpp; puuduva sõnaosa lõpp

FONEETIKA JA FONOLOOGIA

EESTI KEELE VOKAALISÜSTEEM

Vokaalidest üldiselt

- § 1 **Vokaali** ehk **täishääliku** hääldamisel ei teki kõnetraktis õhu-voolule ette mingit takistust ning õhk pääseb vabalt voolama suu keskelt üle keele. Eesti keeles on 9 vokaalfoneemi: /i ü u e ö õ o ä a/, mis hääldatakse vastavalt [i y u e ø ʏ o æ a].

Joonis 1. Eesti vokaalide diagramm

Eesti keele vokaalide diagrammilt (joonis 1) on näha, et keeleselja tõusuastme järgi jagunevad vokaalid kolme klassi: **kõrged** [i y u], **keskkõrged** [e ø ʏ o] ja **madalad** [æ a]. Vastavalt sellele, millisel keeleselja osal paikneb kõige kõrgem punkt, jagunevad vokaalid **eesvokaalideks** [i y e ø æ], mille hääldamisel on keeleselja eesosa suunatud kõva suulae poole, ja **tagavokaalideks** [u ʏ o a], mille hääldamisel on keeleselja tagaosa suunatud pehme suulae poole. Keskkõrget tagavokaali [ʏ] võidakse kõneleja hääldusharjumusest tulenevalt hääldada ka kõrge tagavokaalina [u] (Liiv 1961: 125–126).

Vokaalipaarides [i y], [e ø] ja [ɤ o] eristab vokaale huulte asend. Vokaalide [i e ɤ] hääldamisel ei ümardata huuli, s.t need on **ümar-damata** ehk **illabiaalvokaalid**, mille hulka kuuluvad ka [æ] ja [ɑ]. Vokaalide [y ø o] hääldamisel ümardatakse huuled, s.t need on **ümar-** ehk **labiaalvokaalid**, millele lisanduvad [u] ja [o].

§ 2 Eesti keele **vokaalfoneemide distinktiivtunnused** on võetud kokku tabelis 1 (vt ka Eek, Meister 1994: 548).

Tabel 1. Eesti keele vokaalfoneemid

TUNNUS	<i>i</i>	<i>ü</i>	<i>e</i>	<i>ö</i>	<i>ä</i>	<i>u</i>	<i>o</i>	<i>õ</i>	<i>a</i>
[tagapoolne]	–	–	–	–	–	+	+	+	+
[ümar]	–	+	–	+	(–)	+	+	–	(–)
[kõrge]	+	+	–	–		+	–	+/-	–
[madal]			–	–	+		–	–	+

Kuna /õ/ võidakse hääldada nii keskkõrge kui ka kõrge tagavokaalina, siis võib teda defineerida kui mittemadalat tagavokaali. /ä/ ja /a/ vastanduses ei ole tunnus [ümar] oluline, sest puuduvad nendega vastanduvad madalad ümarvokaalid.

§ 3 Eesti keele **primaarvokaalid** on /i u e o a/. Nende esinemisele ei ole piiranguid, mistõttu need esinevad keeles sagedamini: /a/ 25%, /e/ 24%, /i/ 21%, /u/ 11% ja /o/ 9% vokaalide üldarvust. Primaarvokaalid esinevad nii pearõhulises silbis kui ka väljaspool peaarõhulist silpi, aga ka nt nii diftongi esimese kui ka teise osisena.

Sekundaarvokaalid on /ü ö õ ä/. Sekundaarvokaalide esinemine on võrreldes primaarvokaalidega piiratud, mistõttu on nende esinemissagedus palju väiksem: /õ/ ja /ä/ 3%, /ü/ 2% ja /ö/ 0,4% vokaalide üldarvust. Sekundaarvokaalid ei esine tavaliselt väljaspool pearõhulist silpi (v.a võõrsõnades) ega saa esineda diftongi teise osisena.

Märkus. Andmed vokaalide esinemise kohta on kogutud eesti keele spontaanse kõne foneetilise korpuse otsingumootorit (<http://www.murre.ut.ee/otsing/ekskfk.php>, vaadatud 30.10.2014) kasutades sõnatasandist lähtuvalt.

Monoftongid

§ 4 Kõik eesti keele 9 vokaali esinevad pearõhulises silbis (→ § xxx) lühikese või pika **monoftongina** ehk **üksiktäishäälikuna**. Lühikesed monoftongid märgitakse õigekirjas ühe ja pikad kahe tähega.

Pikad monoftongid esinevad ainult pearõhulistes silpides. Kuigi nad on hääldatud lühikestest selgemalt, ei mõjuta sõna välde siiski oluliselt vokaalide kvaliteeti (Eek, Meister 1998; Lippus jt 2013). Seetõttu võib pikad monoftongid lugeda ühte silpi kuuluva kahe samasuguse vokaalfoneemi järjenditeks ehk topeltvokaalideks, nt *käru* /käru/ – *kääru* /kääru/ – /kää:ru/, *kore* /kore/ – *koore* /koore/ – /koo:re/.

Tabelis 2 on toodud pikkade vokaalide osakaal pikkade vokaalide koguhulgast õigekeelsussõnaraamatu ÕS 2013 märksõnades, tasakaalus korpuses (TK) ja eesti keele spontaanse kõne foneetilise korpuse (EKSKFK) sõnatasandil (pikka vokaali sisaldavaid sõnu kokku vastavalt 19 951, 2 532 900 ja 41 698).

Tabel 2. Pikkade vokaalide osakaal (%) pikkade vokaalide koguhulgast

VOKAAL	ÕS 2013	TK	EKSKFK
	%	%	%
<i>aa</i>	22,3	16,8	14,2
<i>oo</i>	20,7	15,4	11,3
<i>ee</i>	19,8	21,8	29,6
<i>ii</i>	16,1	21,8	26,9
<i>uu</i>	9,0	11,2	7,6
<i>öö</i>	3,9	4,2	2,6
<i>ää</i>	3,7	4,9	4,0
<i>üü</i>	3,0	3,1	3,4
<i>õõ</i>	1,5	0,8	0,3

Pikkadest primaarvokaalidest on *aa*, *ee*, *ii* ja *oo* osakaal vokaalide koguhulgast mõnevõrra suurem kui primaarvokaalil *uu*. Kui sõnaraamatus on sagedaim *aa*, millele järgnevad *oo* ja *ee*, siis tegelikus keelekasutuses esinevad teistest primaarvokaalidest sagedamalt *ee* ja *ii*. Pikkade sekundaarvokaalide hulgas kaldub *õõ* esinema teistest vähem.

Märkus 1. Arutelu eesti keele vokaalfoneemide arvu üle vaata Eek 2008: 54–58.

Märkus 2. Andmed õigekeelsussõnaraamatu ja tasakaalus korpuse kohta on kogutud, kasutades Keeleveebi otsingut (www.keeleveeb.ee, vaadatud 27.10.2014). Kõrvutavalt on vaadatud pikkade vokaalide esinemist eesti keele spontaanse kõne foneetilise korpuse sõnatasandil, kasutades korpuse otsingumootorit (<http://www.murre.ut.ee/otsing/ekskfk.php>, vaadatud 27.10.2014).

§ 5 Eesti kirjakeeles saab **järgsilpides** ehk väljaspool esisilpi (→ § xxx) esineda vokaalharmoonia puudumise tõttu 9 vokaalist vaid 5: /a e i o u/, nt *liigutada*, *sinised*, *tulemused*, *varasema*, *hämaruses*, *kinno*. Neist vokaalidest esineb /o/ tänapäeva eesti kirjakeeles järgsilpides isikunimedes, uutes laen- ja võõrsõnades (nt *Arno*, *Aino*, *foto*, *auto*).

Võõrsõnade järgsilpides tuleb ette siiski ka muid vokaale kui nimetatud viis; seda eelkõige pearõhulistes, aga ka rõhututes järgsilpides, nt *amatõ`rism*, *amü`santne*, *adõ`gee*, *kontrolör*.

Järgsilpide vokaalidest on kõige selgemini hääldatud esmavärteliste sõnade teise silbi vokaalid, mis on tavaliselt hääldatud esisilbi vokaalist pikemana (→ § xxx). Enim on redutseerunud kolmandavärteliste sõnade teise silbi vokaalid, mis häälduvad väga lühikesena, nt *kohta* [koh:tə], *antakse* [ant:təkse]. Redutseerumine puudutab rohkem taga- kui eesvokaale. Eesvokaalidest kaldub /e/ järgsilpides madalduma ning häälduma *ä*-poolsena (seda eriti esma- ja teisevärtelistes sõnades), *sile* [silɛ], *hääle* [hæ:lɛ], *vähe* [væɣɛ] ~ [væɣæ]. (Eek, Meister 1998; Lippus jt 2013)

Märkus 1. Eesti murretes, kus vokaalharmoonia ehk vokaalide kokkukõla on säilinud, saavad järgsilpides esineda ka sekundaarvokaalid (nt Võru *häbendämä* 'häbenema', *sündümä* 'sündima', *latsõkõnõ* 'lapsekene', vt Keem 1997: 6–7).

Märkus 2. Järgsilpide [o] on ajalooliselt kuulunud siiski eesti kirjakeelde, kus see oli säilinud veel 19. sajandi esimesel poolel, kuid sulas siis kirja-keele kujunemise käigus kokku [u]-ga (vt nt Kask 1972: 144–145).

Diftongid

§ 6 Eesti keele vokaalid moodustavad diftonge. Diftong ehk kaksiktäishäälik on kahe kvaliteedilt erineva vokaali järjend, mis kuulub ühte silpi. Eesti keeles ei ole lühikesi diftonge, nii et diftongid esinevad ainult teise- või kolmandavärtelistes taktides (→ § xxx), nt *kaunis* /kaunis/, *lained* /lai:net/.

Diftongiga ei ole tegemist selliste vokaalijärjendite puhul, kus kvaliteedilt erinevad vokaalid jäävad eri silpi, nt *avaus* /a-va-us/, *rodeo* /ro-te-o/, *koaala* /ko-aa-la/, *duett* /tu-et:/, *minia* /mi-ni-a/, [miniːja]; *riie* /rii-e/, [rii.je]; *luua* /luu-a/, [lu:ːwa] – /luu-a/, [lu:ːwa] jne.

§ 7 Eesti diftongides esinevad esimese osisena kõik 9 vokaali /i, ü, u, e, ö, õ, o, ä, a/, teiseks osiseks on neist 5: /i, u, e, o, a/. Kui kõik kombinatsioonid oleks olemas, oleks diftonge kokku 40, kuid kuna 4 neist puudub, on esisilbidiftonge 36. Kõik diftongid on toodud tabelis 3 (vt ka Asu, Teras 2009).

Eesti diftongid jagatakse tavaliselt oma- ja võõrdiftongideks. 26 omadiftongist esineb 18 nii teise- kui ka kolmandavärtelistes sõnades (nt *naeru*, *koera*) ja 8 ainult kolmandavärtelistes sõnades (nt *söed*, *näoli*). Ainult võõrsõnades esineb 10 diftongi (nt *kiosk*, *reuma*, *pieteet*). Võõrdiftong jääb tavaliselt rõhuta esisilpi, kuid nt *eu* ja *uo* võivad esineda ka rõhulises silbis (nt *euro*, *neuron*, *fluori*). Võõrdiftongid võivad mõnikord häälduda kahte eri silpi kuuluva vokaali järjendina (Eek 2008: 125).

Tabel 3. Eesti keele diftongid (omadiftongi sisaldavad teise- ja kolmandavärtelised sõnad on antud kaldkirjas, omadiftongiga ainult kolmandavärtelised sõnad on tavakirjas ning võõrdiftongiga sõnad sulgudes)

VOKAAL	<i>a</i>	<i>e</i>	<i>i</i>	<i>o</i>	<i>u</i>
<i>a</i>		<i>laevad,</i> <i>laevu</i>	<i>laiad, lai</i> <i>u</i>	kaod	<i>lauad,</i> <i>laudu</i>
<i>e</i>	<i>seadet,</i> <i>seaded</i>		<i>leivad, leiba</i>	teod	(reuma)
<i>i</i>	(diadeem)	(pieteet)		(bioloogia)	<i>kiurud,</i> <i>kiure</i>
<i>o</i>	toas	<i>koerad,</i> <i>koeri</i>	<i>oinas, oinad</i>		<i>soustid,</i> <i>souste</i>
<i>u</i>	(suaree)	(pueriilne)	<i>kuivad,</i> <i>kuivi</i>	(fluor)	
õ	lõa	<i>nõelad,</i> <i>nõelu</i>	<i>õied, õisi</i>	lõoke	<i>õunad,</i> <i>õunu</i>
ä	–	<i>päevad,</i> <i>päevi</i>	<i>säinas, säina</i>	näod	<i>kräunub,</i> <i>kräunus</i>
ö	pöab	söed	<i>kõied, kõisi</i>	–	–
ü	(hüatsint)	(müeliit)	<i>püüe</i> [pyije], <i>süüa</i> [syi:ja]	(krüoliit)	–

Märkus 1. Ainult kolmandavärtelistes sõnades esinevad diftongid võivad mõnes sõnavormis häälduda siiski kas kolmanda- või teisevärtelisena. Nt *lugema*-tüüpi verbide indikatiivi preesensi mitmuse pöörded: *kaome* [kao:me] ~ [kaome], *seote* [seot:te] ~ [seotte], *köevad* [køe:vət] ~ [køevət].

Märkus 2. *üi* ei esine omadiftongina kirjutatud tekstis (ÕS 2013-st võib siiski leida hüüdsõna *ptüi*). *üi* tuleb ette häälduses, kui pikale *üü*-le järgneb järgmises silbis *a* või *e* (nt *müüa* [myi:ja], *hüüe* [hyije]).

§ 8 Diftongi esimese osisena esinevate vokaalide kvaliteet on palju varieeruvam kui vastavate üksikvokaalide kvaliteet, nii et eri vokaalid võivad oma laadilt kattuda. Diftongi esimeste osiste kvaliteet on lähedasem vastavate lühikeste monoftongide kvaliteedile kui

pikkade omale. Kolmandavärtelises taktis, kus diftongi teine osis kaldub häälduma esimesest pikemana, võivad vokaalid kvaliteedilt sarnaneda pikkade vokaalidega. Muidu on aga teiseks osiseks oleva 5 vokaali kvaliteedi varieerumine ulatuslikum kui esimeseks osiseks oleval 9 vokaalil, nii et 5 vokaali ulatuvad häälduses ka nende vokaalide hääldusruumi, mis teise osisena esineda ei saa: $a > a + ä$; $e > e + ö, õ, ü$; $i > i + ü, e, ö$; $o > o + õ, u > u$. (Lehiste 1970; Piir 1985: 54) Tõenäoliselt ei muutu siiski ümardamata vokaal keeleselja tõusuastme järgi teise klassi kuuluvaks ümarvokaaliks (nt $e > ü, i > ö$).

Spontaankõnes ei muutu diftongi osisvokaalide kvaliteet alati tajutavalt (63% hääldusjuhtudest). Aeg-ajalt võib siiski täheldada ühe või teise osise kvaliteedi muutumist (4% hääldusjuhtudest, nt vokaali kõrgenemine, *koera* > *kuera*, *teatrist* > *tiatrist*; eespoolsemaks muutumine, nt *praegu* > *präegu*; madaldumine, nt *ainult* > *aenult*, *laulab* > *laolab*). Ka võib diftong häälduda pika monoftongina (5% hääldusjuhtudest, nt *käes* > *kääs*, *öelda* > *öölda*, *tõesti* > *töösti*, *teine* > *teene*). Eriti iseloomulik on monoftongistumine diftongile *äe*. Sagedates mittetäistähenduslikes sõnades või rõhutuna hääldatud täistähenduslikeski sõnades (nt kaugemal liitsõnas) kalduvad diftongid häälduma lühikese vokaalina või kaovad üldse (28% hääldusjuhtudest, nt *muidugi* > *mudugi* > *mdugi*, *kuidas* > *kudas*, *päev* > *päv*, *peab* > *päb* ~ *peb*). (Teras 2012)

§ 9 Järgsilpides esineb vaid 3 diftongi: *ai, ei, ui*, kusjuures *i* on neis kas mitmuse tunnus või kuulub ülivõrde tunnuse *-im* koosseisu. Nt kaasrõhulises järgsilbis: *naljakaid, teateid, õnnetuid, toredaima*, aga ka rõhutus järgsilbis: *tänamatuid, huvitavaid*. Võõrsõnade pearõhulistes järgsilpides võib esineda siiski ka muid diftonge kui nimetatud kolm, nt *asalea, farmatseut, epopöa*.

Järgsilpide diftongide *ai, ei, ui* osisvokaalid on oma kvaliteedilt redutseerunud kui neile vastavad lühikesed vokaalid: nt hääldub *i* vokaali *a* järel madalamalt ja vokaali *i* järel tagapoolsemalt (Teras 1996).

Kirjandust vokaalide kohta

ASU, EVA LIINA, PIRE TERAS 2009. Illustrations of the IPA: Estonian. | EEK, ARVO 2008. Eesti keele foneetika I. | EEK, ARVO, EINAR MEISTER 1994. Eesti vokaalide sihtväärtused hääldus- ja tajuruumis. | EEK, ARVO, EINAR MEISTER 1998. Quality of standard Estonian vowels in stressed and unstressed syllables of the feet in three distinctive quantity degrees. | EEK, ARVO, EINAR MEISTER 1999. Estonian speech in the BABEL multilingual database: Phonetic-phonological problems revealed in the text corpus. | LEHISTE, ILSE 1970. Diphthongs versus vowel sequences in Estonian. | LIIV, GEORG 1961. On Qualitative Features of Estonian Stressed Monophthongs of Three Phonological Degrees of Length. | LIIV, GEORG, MART REMMEL 1970. On acoustic distinctions in the Estonian vowel system. | LIPPUS, PÄRTEL, EVA LIINA ASU, PIRE TERAS, TUULI TUISK 2013. Quantity-related variation of duration, pitch and vowel quality in spontaneous Estonian. | PIIR, HILLE 1985. Acoustics of the Estonian diphthongs. | TERAS, PIRE 1996. Eesti keele teise silbi diftongide akustikast. | TERAS, PIRE 2012. Eesti diftongid spontaankõnes.

SÕNAMOODUSTUS

VERBIMOODUSTUS

Moodustustähendused

/---/

VAHENDIVERBID

- § 1 **Vahendiverbid** e **instrumentatiivid** on kompleksed tegevusverbid, mis väljendavad tegevust selle vahendi kaudu. Verbiliide, harva ka liitsõna põhiosa, tähistab tegevust, tuletise alussõna või liitsõna laiendosa selle tegevuse vahendit. Tuletise moodustustähendus oleneb alussõna tähendusrühmast ja leksikaalsest tähendusest. Tööriistanimetused tingivad endaga töötamise tähenduse (*hööveldama, vihtlema, rehitsema*), ainenimetused endaga katmise tähenduse (*õlitama, kruusatama, tõrvama*), muusikainstrumentid mängimise oma (*viuldamata, kanneldama*); sobiva tähendusega alussõna võib viidata kinnitamisele või sulgemisele (*aheldama, ankurdama*). Nii tuletatakse ka liikumisvahendit tähistavatest nimisõnadest liikumisverbe ja alussõna semantikast sõltub, kas vahendiga sõidetakse (*laevatama, kelgutama*), pannakse sõiduk liikuma (*aerutama, purjetama*) või sõidutatakse kedagi/midagi (*parvetama, kärutama*). Tähendusnüanss võib sõltuda kontekstist.

Rumeenia on suurepärane koht puhkuse veetmiseks, kas mõnes Musta mere äärses kuurordis suvitades, Doonau deltas *laevatades* või rendiautoga ringi sõites. [A] Ja kohanud oli ta meie isa juba lodjal, millega neid *laevatati* Jenisseid mööda alla. [N]

Semantiliste piirangute puudumise tõttu moodustavad kõige suurema rühma sellised tuletised, kus alussõna märgib vahendit, millega tegevusobjekt varustatakse või mis talle lisatakse (*saduldama, vöötama, relvastama*).

Vahenditähenduse ja tulemustähenduse kokkupuutealale kuuluvad tuletised, mis väljendavad millegi lisamist või millegagi varustamist sel teel, et lisatav vahend ühtlasi luuakse, nt *väljakut hoonestama, luuletust viisistama, lepingut allkirjastama, teed kraavistama*.

- § 2 Vahendiverbe tuletatakse regulaarselt *ta-/da-* ja *sta-*liitega. Mõnel määral on selles tähenduses veel *tse-*verbe, muude liidete kasutamine on juhuslik (*vihtlema, kättelema, näppima*). Rohkesti on ka nulltuletust.

ta-/da-TULETISI: ankurdamata, hõbetama, ketitama, kinnastama, klaverdamata, kreemitama, köietama, kühveldama, liivatama, pannaldama, pasundama, pintseldama, pidurdama, pigitama, pussitama, rõngastama, sidurdama, suusatama, trellitama, uisutama, vahatama, vasardama, vooderdamata, vurritama

sta-TULETISI: etiketistama, haagistama, hingestama, kaanestama, kütkestama, luugistama, lõhnastama, maitsestama, margistama, mõtestama, märgistama, mürgistama, needistama, pealkirjastama, prügistama, raamistama, reeglistama, suukorvistama, taarastama, tarastama, valjastama

tse-TULETISI: käsitsema, rohitsema, roobitsema, silmitsema, sõrmitsema, õngitsema

NULLTULETISI: ambuma, haakima, hanguma, kaaluma, kammima, kittima, korkima, kraapima, krohvima, kruvima, kuldama, köplama, käiama, lappima, liimima, lupjama, nõelama, ohjama, plaatima, plommima, pumpama, puurima, pärgama, raalima, raamima, rooskama, saagima, sahkama, salvima, soolama, süstima, tahmama, tõrvama, vinnama, vântama, värvima

Vahendiverbide spontaanne moodustamine tekstituletistena on produktiivne.

Päästeamet leidis kõik kümme Võrtsjärvel *kanuutanud* inimest. [A] *Lipsustatud* ja *traksistatud* noormeeste auks peab ütleva, et erinevalt paljudest on nad omandanud kiiresti, põhjalikult ja veatult keerulise terminoloogia. [A] Kinnisvaraobjektid tuleb edaspidi *passistada* nagu autod. [A] Abivajaja *vintsiti* kopterisse ning toimetati Topu sadamasse. [A] *Autotasime* läbi imelise rahvuspargi. [N] Kell 16 *bussitasin* Tartu ning kell 19.30 olin kodus tagasi. [N] Mina lendan paariks päevaks Saksamaale laagerdama ja katsun sealt Austriasse *rongitada*. [N] Sinu uusaastalubadus oli õppida *lumelauatama*. [N] Peika võiks ka ikka *suupillitada*. [N] Mulle meeldib, kui inimesed liigutavad, aga ei pea ju *keplema* keset teed ja käed kahte lehte laiali. [N]

Mingis ulatuses võib täheldada liidete spetsialiseerumist, nt *statuletistega* viidatakse selles tähendusrühmas vahendi lisamisele. Üsna sageli moodustatakse samast tüvest eri liidetega sünonüümseid tuletisi (ka käibel olevate verbide kõrvale).

Neli jaapanlast suri pärast *mürgitatud* riisi söömist. [A] Göring kutsus ta enda juurde õhtusöögile, kus lauljannale pidi serveeritama *mürgistatud* kalarooga. [A] Pudelid *korkida* ja hoida keldris. [A] Seejärel *korgitseda* pudelid ja jätta nad ööpäevaks toasooja. [N] Niisiis peavad julgeolekupoliitika alused kõige muu kõrval *salvima* meie haavu ja tagama, et 1939. aasta ei korduks. [A] Siis pidin kodus ise siduma, puhastama ja *salvitama*. [N] *Raamida* saab kõikidel alustel ja materjalidel olevaid pilte. [N] Milleks end nii *raamistada*, elu tuleb ikka mõnuga võtta. [N] Inimene on just pärast ristsõdasid püüdnud oma looduslikku loomust kuidagi ära *raamitseda* ja piirata. [N] Pääkapikk õpib *rulama*. [N] Mina läksin *rulatama*. [N] Kust võtad endale õiguse inimesi *silditada*? [N] Noori pole vaja negatiivselt *sildistada*. [N]

- § 3 Samasuguse moodustustähendusega on mõned oskuskeeles liitverbid, mille põhiosa tähistab tegevust, laiendosa aga selle tegevuse vahendit: *tuultolmlema*, *loomtolmlema*, *putuktolmlema*, *õhkjahutama*, *nõeltõtlema*, *raadiopeilima*, *fotokopeerima*, *purilendamata*, *riistvõimlema*. Vähesel määral on neid moodustatud tekstiliitsõnadena ka üldkeeles.

Kes tahaks ülepäeviti Kadrioru pargis *kepikõndida*? [N] Mingi probleem pole *automatkata* 1000 km päevas. [N] Kimas vapralt mäest alla ja tahtis kangesti *suusahüppama* minna – ehk lähebki, kui suu-remaks kasvab. [N] Kesklinna ei hakata *videovalvama* enne järgmist aastat. [A]

/---/

Moodustusviisid

Verbiliidetest

- § 4 Verbiliidetega moodustatakse verbe nii teistest verbidest kui ka käändsõnadest, harvem määrsõnadest ja partiklitest. Sõnamallid võimaldavad moodustada teatud tuletustüüpidesse kuuluvaid verbe (nt deskriptiivverbe) ka ilma alussõnata (→ § xxx). Enamik verbiliiteid võib liituda eri sõnaliigi tüvele, aga deverbaalsete ja denominaalsete verbituletistega väljendatakse erinevaid moodustustähendusi (→ § xxx). Verbiliiteid ja liitevariante on umbes veerandsada. Ühe liitega tuletatud verbid moodustavad morfoloogilise tuletustüübi. Nende tüüpide arvukus ja produktiivsus varieeruvad. Vaid mõni verbiliide on tänapäeva keeles täiesti eba-produktiivne (*-bu*, *-bi*, *-ka*, *-i*).

Tuletatud ja lihttüvelised verbid ei eristu oma tüvekujult alati üksteisest. Verbituletise vokaaltüvi on harilikult kahe- või kolmesilbiline. Ühesuguse sõnamalliga kahesilbilised tüved võivad olla lihttüved või tuletised (vrd *vaata-ma* ja *töö-ta-ma*, *istu-ma* ja *kand-u-ma*). Kolme- ja enamasilbilised verbid on alati tuletisekujulised. Ka alussõnata mitmesilbilisel verbil (nt *kritseldama*, *manitsema*, *arenema*) on mingi tuletustüübiga sarnane tüve lõpuosa: need põhinevad laentüvedel või on tuletustüvi aja jooksul muutunud (vrd läbipaistvad tuletised *häda-lda-ma*, *tüli-tse-ma*, *haru-ne-ma*).

Verbituletus on olemuselt rekursiivne: tuletatud verbidest saab moodustada uusi verbituletisi teatud morfoloogiliste reeglite

järgi. Enamikul verbiliidetel on mitmeid variante ja tuletustüüpi-
del seega rohkesti alltüpe. Vokaalliidetel on eri konsonantidega
algavaid variante (-u, -bu, -du, -gu, -ku; -i, -bi, -di, -gi, -ki), samuti
võivad teineteisele järgnevad liited moodustada uue liitevariandi,
sulandliite (-ta, -nda, -sta, -lda; -le, -tle, -dle, -skle). Ka võib liidetel
eri muutevormides olla teisendkujusid e allomorfe.

Tabel 1. Verbide tuletustüübid

LIIDE	VARIANDID	ALUSSÕNA		
		VERB	NOOMEN	MUU
-ta	-t	<i>kasva-ta-ma</i>	<i>töö-ta-ma</i>	<i>püsti-ta-ma</i>
	-da	<i>söö-t-ma</i>	<i>muu-t-ma</i>	
	-a	<i>pimen-da-ma</i>	<i>ahel-da-ma</i>	<i>eel-da-ma</i>
	-nda		<i>tuul-a-ma</i>	<i>lahk-a-ma</i>
	-lda	<i>loe-nda-ma</i>	<i>kava-nda-ma</i>	<i>valla-nda-ma</i>
	-rda	<i>tuige-rda-ma</i>	<i>liia-lda-ma</i>	
	-sta	<i>rebe-sta-ma</i>	<i>käpe-rda-ma</i>	
-le		<i>pime-sta-ma</i>	<i>ära-sta-ma</i>	
	-tle	<i>tege-le-ma</i>	<i>ring-le-ma</i>	
	-dle	<i>küsi-tle-ma</i>	<i>ime-tle-ma</i>	
-u	-skle	<i>ole-skle-ma</i>	<i>suu-dle-ma</i>	
	-bu	<i>kand-u-ma</i>	<i>selg-u-ma</i>	<i>mööd-u-ma</i>
	-du	<i>saa-bu-ma</i>	<i>maa-bu-ma</i>	
	-gu	<i>keel-du-ma</i>	<i>juur-du-ma</i>	
	-ku	<i>val-gu-ma</i>	<i>tõr-ku-ma</i>	<i>näu-gu-ma</i> <i>hau-ku-ma</i>
-i	-bi	<i>lukk-i-ma</i>	<i>sõd-i-ma</i>	
	-gi	<i>käi-bi-ma</i>	<i>öö-bi-ma</i>	
	-ki			<i>mää-gi-ma</i> <i>rõh-ki-ma</i>
-ne		<i>rebe-ne-ma</i>	<i>halve-ne-ma</i>	<i>eel-ne-ma</i>
-tse		<i>ahmi-tse-ma</i>	<i>veri-tse-ma</i>	<i>sala-tse-ma</i>
-ata		<i>liig-ata-ma</i>		<i>pots-ata-ma</i>
	-ahta	<i>hirn-ahta-ma</i>		<i>kõm-ahta-ma</i>
-ka		<i>pil-ka-ma</i>		<i>oh-ka-ma</i>
-ise				<i>vir-ise-ma</i>

LIITLIITED

§ 5 Liitliite moodustavad tuletises üksteisele järgnevad sama sõnaliigi liited. Enamik verbiliiteid liitub vaid lihttüvele. Mõned verbiliited (regulaarsemalt *-ta*, *-u*, piiratumalt *-le*, *-i*) võivad liituda ka tuletatud verbitüvele, nii et kaks verbiliidet moodustavad liitliite. Tuleliste liigitamise seisukohalt on määrav viimane, verbitüve lõpus olev liide. Esimese liite fonoloogiline kuju võib teise liite ees muutuda: klusiil võib astmevaheldusreeglite sarnaselt nõrgeneda (*-du* > *-u*, *-bu* > *-vu*, *-bi* > *-vi*) või vokaal kaduda (*-ise* > *-is*, *-ne* > *-n*, *-ta* > *-t*, *-ka* > *-k*). Kombinatsioon *-ta* + *-le* annab kahesilbilisele lihttüvele liitudes kaks sünonüümset liitliidet – esimese liite vokaal võib *le*-liite ees kaduda või muutuda *a* > *e*: *-ta* + *-le* > *-tle* ja *-ta* + *-le* > *-tele*.

Tabel 2. Verbiliidete kombinatsioonid

1. LIIDE	2. LIIDE	NÄIDE
<i>-u</i>	<i>-ta</i>	<i>lai-u-ta-ma</i>
<i>-du</i>	<i>-ta</i>	<i>juur-u-ta-ma</i>
<i>-bu</i>	<i>-ta</i>	<i>loo-vu-ta-ma</i>
<i>-bi</i>	<i>-ta</i>	<i>söö-vi-ta-ma</i>
<i>-ise</i>	<i>-ta</i>	<i>hel-is-ta-ma</i>
<i>-ne</i>	<i>-ta</i>	<i>suure-n-da-ma</i>
<i>-ta</i>	<i>-u</i>	<i>riie-t-u-ma</i>
<i>-sta</i>	<i>-u</i>	<i>killu-st-u-ma</i>
<i>-nda</i>	<i>-u</i>	<i>aste-nd-u-ma</i>
<i>-lda</i>	<i>-u</i>	<i>era-ld-u-ma</i>
<i>-ta</i>	<i>-le</i>	<i>aru-t-le-ma</i> <i>aru-te-le-ma</i>
<i>-ka</i>	<i>-i</i>	<i>oh-k-i-ma</i>

Liited *-le* ja *-i* ei muuda alusverbi tähendust, vaid varieerivad tegevuse laadi (→ § xxx). Tuletatud verbitüvele lisanduva *ta*- või *u*-liitega reguleeritakse verbide sihilisust-sihitust. Deverbaalsete sihiliste ja sihitude verbide moodustamise põhimallid on

üheliitelised: kui lihttüvi on sihitu, siis saab sellest moodustada sihilise verbi *ta*-liite abil: *kasvama* > *kasva-ta-ma*, ja kui lihttüvi on sihiline, võib sellest moodustada sihitu verbi *u*-liite abil: *kandma* > *kanduma*. Sellega derivatsiooniprotsess piirub – pikemaid tuletusahelaid ei moodustata. Liitliited esinevad regulaarselt mitteverbilise lihttüvega tuletistes. Lihttüve struktuurist sõltuvalt on kasutusel üks kahest võimalikust tuletusmallist. Lihttüvest võib moodustada sihitu *u*- või *ne*-tuletise ja sellest *ta*-liitelise sihilise verbi (*all* > *all-u-ma* > *all-u-ta-ma*, *suur* > *suure-ne-ma* > *suure-n-da-ma*) või vastupidi: lihttüvest võib moodustada sihilise *ta*-tuletise ja sellest *u*-liite lisamise teel sihitu verbi (*riie* > *riie-ta-ma* > *riie-t-u-ma*, *avar* > *avar-da-ma* > *avar-d-u-ma*). Üksikute kolmeliikmeliste verbiahelate puhul (*sööma* > *söö-bi-ma* > *söö-vi-ta-ma*, *pidama* > *pea-ta-ma* > *pea-t-u-ma*) on regulaarne tuletusvahekord vaid kahe tuletatud verbi vahel, tuletispaar on lihttüvega võrreldes leksikaliseerunud (→ § xxx).

Rohkem kui kahest liitest koosnevaid liitliiteid, kus kordub sama liide või kaks sarnase kategooriaalse tähendusega liidet, esineb eesti verbituletussüsteemis harva (Kasik 1995). Üksikuid näiteid on liitliite *-utu* kasutamise kohta, mis sisaldab kahte *u*-liidet (*sirge* > *sirg-u-ma* > *siru-ta-ma* > *sirut-u-ma*; *kald* : *kalla* > *kald-u-ma* > *kallu-ta-ma* > *kallut-u-ma*), *u*- ja *utu*-tuletistel on erinev tähendus. Ühiskeeles levivad *ne*-tuletiste kõrval produktiivse *u*-tuletuse analoogial moodustatud *ndu*-tuletised (*ne* + *da* + *u*): *muganduma*, *peenenduma*, *leevenduma*. Normikirjakeeles sellist tuletustüüpi ei aktsepteerita; näiteks käibiv õigekeelsussõnaraamat (ÖS 2013) neid ei registreeri, vaid pakub samas tähenduses ainult *ne*-tuletisi (*muganema*, *peenema*, *leevenema*). Seletavas sõnaraamatus (EKSS) on registreeritud 16 rööpset sama lihttüve *ne*- ja *ndu*-tuletist. Toimetamata tekstides on *ndu*-tuletus produktiivne.

Rakud uuenevad ja noorenduvad. [N] Lehekülg täiendub reaajas artiklitega. [N] Niimoodi suitsugaasid lahjenduvad ja pigi tekib vähem. [N] Pöördumisel ümber ülemise veovõlli tühjenduvad kopad kaasa toodud mullast. [N] Kuvanduse peale klõbides see suurendub. [N]

/---/

Liitverbid

§ 6 Liitverbid on ortograafilised liitsõnad, mille teine vahetu moodustaja (põhiosa) on verb ja mis kirjutatakse kokku kõikides vormides (*hädamaanduma, salakuulama*). Selle tunnuse järgi eristuvad nad ühelt poolt ühend- ja väljendverbidest, mis kirjutatakse kokku vaid kesksõnavormides (*silmapaistev, allalaetav, üleküpsenud, lugupeetud*), teiselt poolt liitsõnalise alussõnaga tuletistest (*meeleolu-tse-ma, kooskõla-sta-ma*).

Liitverbid on eesti keeles suhteliselt noor liitsõnarühm. Sõnaraamatuleksemina on kindlaid liitverbe, mida tuletiseks pidada ei saa, registreeritud umbes sada viiskümmend. Enamik selliseid liitverbe on sõnaraamatutes koha leidnud 20. sajandi viimasel veerandil; nt 1976. aasta õigekeelsussõnaraamatus on neid veidi üle neljakümne. Ühiskeelde on neist juurdunud vähesed, ka ilukirjanduses kasutatakse liitverbe harva. Peamiselt on nad kasutusel oskuskeeles, kus neid terminitega ka enim moodustatakse. Liitverbid on kasvav ja laieneva kasutusega kompleksõnade tüüp: uusi tekstisidusaid liitverbe võib leida nii ajakirjandusest kui ka interneti suhtlusmeediast.

Liitverbi kõrval on paralleelselt kasutusel liitnimisõna, mille põhiosaks on teo- või tegijanimetus ja mis on liitverbist algupärasem (*hädamaandumine, salakuulaja*) – enamik liitverbe on sõnaraamatutesse ilmunud hiljem kui nende sünkrooniliselt komplekssemad *mine-*, *us-* või *ja-*tuletised (Vare 2001). Diakroonilisest vaatepunktist on liitverbid enamasti tekkinud tuletatud põhiosaga liitnimisõna reanalüüsil (vrd *häda + maandumine > hädamaandu-mine*). Reanalüüsi tulemuseks on pöördtuletus (Vare 2003): liite ees olevat tüvekuju (*sundmüü-k, salakuula-ja*) tajutakse ühe moodustajana ja hakatakse kasutama iseseisva leksi-kaalse üksusena (*sundmüüdi, salakuulab*), mis moodustustüübina võimaldab toota analooge (*sundtoodi, salakaupleb*).

See, kas liitverb on lekseemina kinnistunud ja kas sel on olemas kõik paradigmavormid, on suhteline. Uus liitverb esineb tekstis juhuvormina, nt *Järgmise, meie neljanda lapsega isapuhkan ka kindlasti* [A], või on moodustatud terminina (nt *siirdistutama*) ja vähesed neist kinnistuvad kogu paradigma ulatuses kasutatavaks lekseemiks. Ka eri muutevormide kasutamises on erinevusi: korpuseainestik osutab, et käändelised liitverbivormid on tavalisemad kui pöördelised, umbisikulised vormid tavalisemad kui isikulised. Käändelistest vormidest on kesksõnad tavalisemad kui tegevusnimed. Sageli on liitväeline kesksõna kasutusel üksnes omadussõnale iseloomulikus süntaktilises positsioonis (*umbetuisanud tee, hästikasvatatud laps, on vastunäidustatud*). Selliseid liitvorme on kirjeldatud liitomadussõnade peatükis (→ § xxx) ja neid ei loeta liitverbideks, aga nende analoogil võidakse hakata kasutama ka muid verbivorme.

- § 7** Liitverbi põhiosa võib olla lihtverb (*eel + tellima*) või tuletis (*taas + elustama*), samuti vöörverb (*kaas + finantseerima*). Laiendosaks on harilikult piiratud hulk muutumatuid sõnu (*järel + valmima*) või kinnistüvesid (*esi + linastuma*), harvem omadussõna (*kiir + uisutama*) või nimisõna (*kaitse + pookima*).

Muutumatutest sõnadest moodustavad liitverbe sagedamini ajasuhteid väljendavad *taas, eel* ja *järel*, samuti protsessi intensiivsusele viitav *üle*. Laiendosadega *eel* ja *järel* moodustatud lekseemid on sisestruktuuri põhjal kindlad liitsõnad. Määrsõnade *taas* ja *üle* kokku- ja lahkukirjutus verbiga varieerub.

Täna kahtlustatakse, et mõnel autol kasutatakse *taas* sarnaseid süsteeme. [A] Eestis taaskasutatakse vaid 5% olmejätmetest. [A] Tekkis oht, et kütusemahuti kuumeneb üle. [A] Mida teha, kui arvuti ülekuumeneb? [N]

Laiendosaga *taas* on sõnaraamatulekseeme ligi 30, laiendosadega *eel, järel* ja *üle* on igauhega registreeritud kümnekond liitverbi. Moodustustüüp on avatud, keelekorpustes leidub sõnaraamatulekseemide kõrval rohkesti sama laiendosaga liitverbide eri muutevorme (ka pöördedevorme).

Tabel 3. Määrsõnalise laiendosaga liitverbid

LAIEND- OSA	EKSS-I NÄITEID	LISANÄITEID KORPUSTEST
<i>taas-</i>	<i>taasesitama, taaskäivitama, taasühendama, taaslustama</i>	<i>taaslooma, taasliituma, taasavaldama</i>
<i>eel-</i>	<i>eelsoojendama, eelpingestama, eelidandama, eelregistreerima</i>	<i>eelhindama, eeluurima, eeltäitma, eelretsenseerima</i>
<i>järel-</i>	<i>järelküpsema, järelkustutama, järelkuivama, järeltöötleva</i>	<i>järelhooldama, järelhindama, järelkuulama, järelvaatama, järelvalvama, järeltestima</i>
<i>üle-</i>	<i>ülehindama, ülerahvastama, üleilmastuma, üleküllastuma</i>	<i>ülearendama, ülehooldama, ülekiitma, ülekuulama, ülekuumenema, ülelaekuma, ülemaksma, üleostma, ülepingutama, ülepaisutama, ülepolitiseerima, ülereageerima, ületootma</i>

Muu määrsõnalise esiosaga on *tasalülitama* ja põllumajandus-terminid *pealtparandama, pealtväetama, pealtharima, vahelt-
harima*.

Määrsõnalise laiendosaga liitverbide üheks tekkebaasiks on ühendverbid (Vare 1986). Selges üleminekustadiumis on *üle-*osaga ühendverbid, mis kindla järjestusega vormides liituvad sageli üheks sõnaks. Analoogia laieneb ka teistele ühend- ja väljendverbidele. Ühendverbi *ma-* ja *da-*tegevusnime sage kokkukirjutamine toimetamata ja mõnevõrra ka toimetatud tekstides võib viidata ühendverbide liitverbideks kujunemise tendentsile või mõjutada keele arengut selles suunas.

- § 8 Lühi- jm kinnistüvelisi liitverbe on nt *esietendama, esietenduma, esilinastuma, nurisünnitama, biolagunema, siirdistutama, taand-
arenema*. On korduvaid, sõnaliigiliselt määrsõna või verbiga korreleeruvaid kinnistüvesid, mis liituvad eri verbidele ja on enamasti

avatud neologismide moodustamiseks. Tabelis 4 on näiteid selliste liitverbide kohta.

Tabel 4. Kinnistüvelised liitverbid

ESIOSA	EKSS-I NÄITED	LISANÄITEID KORPUSTEST
<i>ala-</i>	<i>alahindama,</i> <i>alakoormama,</i> <i>alarahastama,</i> <i>alaväärtustama,</i> <i>alaarenema,</i> <i>alafinantseerima,</i> <i>alatoitma</i>	<i>alamaksma, alalaekuma,</i> <i>alaravima, alarakendama,</i> <i>alarahastama</i>
<i>sala-</i>	<i>salakaebama,</i> <i>salakuulama,</i> <i>salasepitsema</i>	<i>salamõrvama, salarahastama,</i> <i>salaküttima, salakauplema</i>
<i>sund-</i>	<i>sundvõõrandama,</i> <i>sundasustama,</i> <i>sundhospitaliseerima,</i> <i>sundparteistama</i>	<i>sundteisaldama, sundtoitma,</i> <i>sundsteriliseerima,</i> <i>sundhaldama, sundkindlustama,</i> <i>sundkiibistama, sundlõpetama,</i> <i>sundlikvideerima, sundvõtma</i>
<i>siht-</i>	<i>sihtfinantseerima</i>	<i>sihtrahastama</i>
<i>rist-</i>	<i>risküsitsema,</i> <i>risttolmlema,</i> <i>risttolmeldama,</i> <i>ristsugutama</i>	<i>riskasutama, ristsubsideerima</i>
<i>ainu-</i>	<i>ainuvalitsema</i>	<i>ainukasutama, ainuvastutama,</i> <i>ainuesindama, ainujuhtima,</i> <i>ainukorraldama</i>
<i>kaas-</i>		<i>kaasfinantseerima,</i> <i>kaasrahastama, kaasasutama,</i> <i>kaaskannatama</i>

Üks neist on vana väike supitaldrik, mis sobib ideaalselt *kaaskannatama* mu pesto-pasta hulluse käes. [N] Eriline tänu Indrikole, kelle *ainukorraldada* oli lippude ja lipualuste transport. [N] Viljandi akna-tehas saatis 70 töötajat *sundpuhkama*. [A]

Kõige rohkem kinnistüvelisi sõnaraamatulekseeme on esiosaga *ala-*. Sageli on neil kõrval *üle-*alguline liitverb (nt *ala-* ja *üle-hindama*). *ala-*kinnistüvega liitverbide suur hulk on võinud soosida *üle-*alguliste ühendverbivormide kiiret liitverbistumist. Kinnistüvelised liitverbid on sisestruktuuri järgi kindlad liitsõnad, nendele vastav lahkukirjutatud fraas ei ole võimalik.

- § 9 Omadussõnalise laiendosaga liitverbe on sõnaraamatulekseemidena paarkümmend. Nad korreleeruvad verbifraasiga, mida laiendab määrsõna (*sügavkülmutama*, vrd *sügavalt külmutama*), ja on enamasti moodustatud erialaterminina (Vare 1986, 2001). Korduvad laiendosad on *sügav*, *külm*, *kuum*, *märg*, *kuiv* ja *peen*.

sügavvætama, sügavjahutama, sügavkümdma, kuumtöötlemä, kuumsuutsutama, külmsuutsutama, külmaltsima, märgsoolama, kuivsoolama, peenjahutama

Muudest omadussõnalise laiendosaga liitverbidest on üldkasutatavad leksikaliseerunud *kuritarvitama* ja uuemates tekstides *väärkohtlema*. Tekstiliitsõnu moodustatakse lühitüveliste laiendosadega *kiir-*, *kaug-*, *kõrg-* ja *ühis-*: *kiirkuivatama*, *kiirkirjutama*, *kiirtöötlemä*, *kiirkülmutama*, *kiirusutama*, *kiirparandama*, *kõrgharima*, *kaugõppima*, *kaugtöötama*, *ühiskasutama*.

Aga positiivselt poolelt on vähemalt ilus ilm, saab pesu *kiirkuivatada*. [N] Ja kahe silma vahele jääb tavaliselt, et need teised ka *kõrgharivad* samal ajal noori. [N] Kui olete otsustanud minna *kaugtöötama* Ameerikasse, siis hea on teada, mis linnad pakuvad selleks kõige hullemaid tingimusi. [N] Need, kes eelistavad kodus *kaugõppida*, ei hoia kriitikasõnu kokku. [N]

- § 10 Nimisõnalise laiendosaga liitverbe on sõnaraamatulekseemidena paarkümmend. Nende laiendosad ei kordu, samuti ei ole moodustusosade vahel selget morfosüntaktilist seost ega liitsõnaga ühtmoodi korreleeruvaid süntaktilisi struktuure. Kõigi nende paralleelina on kasutusel märksa levinumad deverbaalse põhjaga liitnimisõnad (vrd *ravikindlustama* ja *ravikindlustus*), mis viitab

viimaste reanalüüsile kui peamisele tekkeviisile. Moodustustüve vorm on sama kui rööpnimisõnas (→ § xxx), enamasti nime-tav (eriti oskussõnades), harvem omastav (*kaitsepookima*, *tiiva-ripsutama*). Osa neist liitverbidest on moodustatud terminitena ja kasutusel ennekõike oskuskeeles, nt *putuktolmlema*, *tuultolmlema*, *loomtolmlema*, *nõeltöötlema*, *raadiopeilima*, *geenmuundama*, *fotopeerima*, osa kohta leidub kasutusnäiteid ajakirjanduses.

eelisarendama, ravikindlustama, helisalvestama, videosalvestama, rullisutama, iluuisutama, iluvõimlema, hädamaanduma, kaitsepookima, tiivaripsutama

Tekstides leidub näiteid ka selliste nimisõnalise laiendosaga liitvervide kasutusest, mida sõnaraamatutes ei ole, küll aga leiab sealt vastava deverbaalse põhiosaga liitnimisõna. Selliseid tekstiliit-sõnu on nt *kaitsesüstima*, *kujundujuma*, *jääpurjetama*, *riistvõimlema*, *vesivõimlema*, *mägironima*, *mägimatkama*, *mäesuusatama*, *veesuusatama*, *suusahüppama*, *automatkama*, *käsikiimlema*, *paremusjärjestama*, *purilendama*, *eelisarenema*, *arenguestlema*, *videoalvama*.

Siinkirjutaja on *paremusjärjestanud* krimkasid üle kümnendi. [A] Natuke aega seisin klassi ees, palju suurema osa aega parandasin töid, *arenguestlesin*, viisin läbi kooliüritusi ja klassiõhtuid. [N] Mingi probleem pole *automatkata* 1000 km päevas. [N] Kimas vapralt mäest alla ja tahtis kangesti *suusahüppama* minna – ehk lähebki, kui suu-remaks kasvab. [N] Kesklinna ei hakata *videoalvama* enne järgmist aastat. [A]

Kirjandust verbimoodustuse kohta

KASIK, REET 1991. Derivatiivsetest laenudest. *u*-liitelised verbid eesti ja soome keeles. | KASIK, REET 1995. Verbiderivatsiooni rekursiivsusest eesti keeles. | KASIK, REET 1996. Denominaalsed olemisverbid eesti keeles. | KASIK, REET 1997. Typology of Estonian and Finnish word-formation. The Verb. | KASIK, REET 2001. Analytic causatives in Estonian. | KASIK, REET 2003. Morphology of loan-verbs in the Estonian language. | KASIK,

REET 2012. Nulltuletus ja konversioon eesti keeles. | KONT, ILSE 1959. Eesti *rd*-liitelistest substantiividest ja nende vahekorra *rda*-liste verbiga. | LAAKSO, JOHANNA 1990. Translatiivinen verbinjohdin NE itämerensuomalaisissa kielissä. | MÄGER, MART 1991. Refleksiivid – sajandi järjepidevus. | PIHLAK, ANTS 1992. *u*-verbid ja enesekohasus eesti keeles. | PÕLMA, VALVE 1967. Onomatopoeetilised verbid eesti kirjakeeles. | RÄTSEP, HUNO 1956. *i*-sufiksistest verbidest eesti keeles. | TOMINGAS, SILVA 1987. Verbiliidete positsiooniklassid ja liitekombinatsioonid tuletatud verbides. | VARE, SILVI 1986. Liitverb eesti keeles. | VARE, SILVI 2001. Nihkest eesti liitverbi kasutuses ja struktuuris. | VARE, SILVI 2003. Back-formation of verbs in Estonian. | VARE, SILVI 2005. Eesti keele verbimoodustus: desubstantiivne konversioon.

SÖNAMUUTMINE

PÕHIMÕISTED

Morfoloogiline klassifikatsioon

Morfoloogilise klassifitseerimise põhimõtted

§ 1 Eesti keele muutuvate sõnade vormistik erineb sõnuti väga palju. Varieeruda võivad mitmesuguste omaduste poolest nii tüved kui ka grammatilised morfeemid, erineb ka tüvevariantide paigutus paradigmas. Sõnamuutmise kirevusest annab üldistava ülevaate muuttüübigistik, kus paigutatakse ühte rühma sõnad, millel on samasugune vormistik, s.t seal kasutatakse samasuguseid grammatilisi tunnuseid ning samalaadseid tüvesid samades vormides.

Taolist ühtmoodi muutuvate sõnade rühma nimetatakse **muuttüübiks**, nt *sepp*-tüüp, kuhu kuulub tuhandeid nõrgeneva astmevaheldusega käändsõnu, sh *noot*, *pikk*, *vaip*, *perekond*, või *elama*-tüüp, kuhu kuulub tuhandeid muutumatu tüvega pöörd-sõnu, sh *abistama*, *osalema*, *pesitsema*, *taastama*. **Muuttüübigistik** ehk **morfoloogiline klassifikatsioon** on keele muutuvate sõnade jaotus erineva vormistikuga rühmadeks. Käändsõna muuttüübigistikke nimetatakse käändtüübigistikuks, käänamismallideks, käändkondadeks või deklinatsioonideks, pöörsõna muuttüübigistikke pöördtüübigistikuks, pööramismallideks, pöördkondadeks või konjugatsioonideks.

Siinses käsitluses tähistatakse terminiga **muutemall** (kitsamalt **käänamismall** ja **pööramismall**) ühesuguse vormimoodustusega sõnade muutumisviisi (kitsamalt käänamis- või pööramisviisi), nt *seminar*-mall ja *leppima*-mall (mallide kirjeldustes kasutatavate sümbolite tutvustus → § 3).

võetud, on ise neid nimetanud hoopis muuttüüpideks (kitsamalt noomeni- ja verbitüüpideks). „Eesti keele kirjeldavas grammatikas“ on kasutusele võetud nii terminid *muutemall* kui ka *muuttüüp* selleks, et tõsta muuttüüpidenä esile neid sõnarühmi, millest on võimalik moodustada mitmele muutemallile iseloomulikke vorme (nt *tööline*-, *akvaarium*-, *hoolas*-, *lõppema*- ja *rabelema*-tüüp).

- § 2 Siinse käsitlese käänamis- ja pööramismallid pärinevad Ülles Viksi „Väikesest vormisõnastikust“ (Viks 1992), mille tüübigistik on kasutusel ka õigekeelsussõnaraamatus ÕS 2013. Käänd- ja pöördtüübigidest, mis nende muutemallide järgi käituvad, on lähemalt juttu §-des xxx ja xxx.

Mallide esitusviisi on grammatika tarvis pisut modifitseeritud. Üks omadus, millest lähtuvalt „Väikeses vormisõnastiku“ klassifikatsioonis sõnu liigitatakse, on tüve lõpuvaheldusmall ehk erinevate lõppudega tüvevariantide vaheldumine, nt *sepp*-malli järgi käänduvate sõnade paradigmas vahelduvad kahesuguse lõpuga tüvevariantid: ilma vokaalita allomorf *sepp*, mida tähistatakse tähega A, ja vokaaliga lõppevad variantid *sepa*, *seppa* ja *seppi*, mida tähistatakse tähega B. Siinses käsitleses tähistatakse aga eraldi tähtedega kõiki tüvevariante, s.t mitte ainult lõpuvahelduse erinevusi, nt tüvel *sepp* on neli kuju: *sepp* – A, *sepa* – B, *seppa* – C, *seppi* – D.

Teise erinevusena on grammatikas jäetud liigendamata puhtflektiivsed vormid, kuhu erinevalt „Väikesest vormisõnastikust“ pole tekitatud tinglikku piiri, nt on üksnes tüveteisenduste teel moodustatuna kirjeldatud mitmuse osastavat *olulisi* ja lühikest sisseütlevat *kätte* („Väikeses vormisõnastikus“ *olulis[i]* ja *kä[tte]*).

- § 3 Ühte muutemalli järgivate sõnade vormistikus on kasutusel ühesugused tunnuse- ja tüvekujud ning tüvekujud paiknevad paradigmas ühtmoodi. Nende vormistiku kokkulangevust kirjeldatakse kolme omaduse abil:

- **formatiivvariantid**, s.t milliseid grammatilisi tunnuseid kasutatakse neis sõnavormides, mille moodustamine keeles

varieerub (nt *õpik*-mallis on osastava tunnuseks *t*, *idee*-mallis *d* ja *seminar*-mallis saadakse see vorm flektiivselt; erinevusi on ka muude vormide tunnusmorfeemide kujus);

-t : -te : -id *õpiku-t : õpiku-te : õpiku-id*
-d : -de : -sid & -id *id`ee-d : id`ee-de : id`ee-sid & id`e-id*
Ø : -de : -sid & Ø *seminari : seminari-de : seminari-sid & seminare*

- **tüvekujud**, s.t millised tüveallomorfid sõnal on ja kuidas need paradigmas paiknevad (nt nii *õpik*- kui ka *hammas*-mallis on kaks tüveallomorfi, kuid need asuvad paradigmas eri kohtades, ning *vallatu*-malli sõnadel on üksainus tüvekuju);

AAAAA *vallatu : vallatu : vallatu-t : vallatu-te : vallatu-id*
 ABBBB *õpik : õpiku : õpiku-t : õpiku-te : õpiku-id*
 ABAA *hammas : h`amba : hammas-t : hammas-te : h`amba-id*

- **astmevaheldus**, s.t kas sõnal on olemas nii nõrgas kui ka tugevas astmes vorme ja kui on, siis kuidas need paradigmas paiknevad (nt *sepp*- ja *mõte*-mallis on nõrga ja tugeva astme vormid erinevas järjestuses ning *vallatu*-mallis on tüvi kogu aeg samas astmes).

--- *vallatu : vallatu : vallatu-t : vallatu-te*
 ●●● *s`epp : sepa : s`eppa : s`eppa-de*
 ○●○ *mõte : m`õtte : mõte-t : mõte-te*

Käänamis- ja pööramismallide kirjeldustes (→ § 4, 6) tähistatakse neid kolme omadust vormikoodiga, mis koosneb ühest kuni kolmest elemendist (tüvekuju märkivast tähest, tüve astet märkivast ringist ning tüvele lisanduvast formatiivist). Lisaks vormikoodile on näitena toodud üks selliste omadustega sõnavorm. Erisuguseid tüvekujusid märgivad suurtähed: paradigmas esimesena esinevat tüvevarianti tähistatakse A-ga, teist B-ga jne, nt sõnal *jõgi* on neli tüveallomorfi: A *jõgi*, B *j`õe*, C *jõge* ja D *j`õkke*. Eri astmes vormidele osutavad ringid: valge tädisega ring märgib nõrka, musta

täidisega ring tugevat astet, nt sõnal *õnnelik* on nõrgas astmes omastav $\circ$ *õnneliku* ja tugevas astmes osastav $\bullet$ *õnnel'ikku*. Formatiiv on keelenäites eraldatud sidekriipsuga, nt mitmuse osastava formatiiv *id* vormis *õpiku-id*.

Tabelisse märgitud muutemalli järgivate sõnade arv on võetud õigekeelsussõnaraamatust ÕS 2013, s.t tegelikkuses kuulub produktiivsetesse tüüpidesse rohkem sõnu, sest neid lisandub sinna pidevalt. Kahele mallile iseloomulike vormidega sõnad, nagu *akvaarium*, on arvestatud mõlema malli esindajate hulka, s.t *akvaarium*, *auditoorium*, *pension* jts sõnad kuuluvad niihasti 737 *seminar*-malli sõna kui ka 6230 *õpik*-malli sõna hulka.

Käänamismallid

§ 4 Koondülevaate noomenite muutemallidest annab tabel 1.

Kõige produktiivsem muutemall paistab olevat nõrgeneva astmevaheldusega *sepp*. *Sepp*-tüüpi kuulub 2013. a ÕSis kõige rohkem sõnu, selle tüübiga liituvad uued laennoomenid, *sepp* on esimene eesti lapse omandatud muutemall.

Sõnade arvult järgmised tüübid ÕSis on muutumatu tüvega *vallatu* ja peaaegu muutumatu tüvega *õpik*, ka laennoomenid liiguvad *sepp*-tüübi järel kõige sagedamini just sinna. Lapsekeeles on *sepp*-tüübi järel järgmine oluline muuttüüp *kõne*, mis on samuti peaaegu täiesti muutumatu tüvega nagu *õpik*.

Kati Pedaja uuringu andmeil on hiljuti laennoomeneid lisanud peale iseäranis populaarsete *sepp*-, *õpik*- ja *vallatu*-tüübi vähemal määral veel *idee*-, *kõne*-, *saba*-, *seminar*-, *akvaarium*-, *oluline*- ja *harjutus*-tüüpi. Uutele sõnadele on avatud ka aktiivsete tuletusliidetega sõnarühmi hõlmavad *õnnelik*, *soolane* ja *katus*.

Osa neist tüüpidest on omavahel väga sarnased. Produktiivseimast *sepp*-tüübist eristab *õnnelik*-tüüpi ainult mitmuse omastava lühikese, ilma *de*-tunnuseta paralleelvormi olemasolu. Produktiivsusest järgmised tüübid *õpik* ja *vallatu* erinevad samuti üksnes ühe vormi, ainsuse nimetava poolest, mis on *vallatu*-tüübis

samasuguse tüvega nagu kõikjal mujalgi paradigmas, *õpik*-tüübis aga lühem. Ka *oluline*- ja *harjutus*-tüübi vormistik erineb üksnes nimetava poolest: esimeses tüübis lõpeb see *ne*-, teises *s*-ga. Samamoodi on viimati nimetatu ainus *soolane*- ja *katus*-tüübi erinevus. Astmevahelduseta *kõne*- ja *saba*-tüüp eristuvad vaid selle poolest, et väikesest osast *saba*-tüübi sõnadest on võimalik *sid*-tunnuselise mitmuse osastava kõrval moodustada ka vokaalmitmust ning et *kõne*-tüübi ainsuse osastav moodustatakse tunnusega *t* ja *saba* oma mitte. *Akvaarium*-tüübil on nii *seminar*- kui ka *õpik*-mallile omased vormid.

Ebaproduktiivsed on keerukama vormimoodustusega sõnatüübid, näiteks tugevneva astmevaheldusega kahetüvelised *hammas* ja *tütar*; üheainsa nõrga astme vormiga *vaher*; arhailise *s*-laadi vaheldusega *uus* ja *käsi* ning nimetava ja omastava lõpus erinevate vokaalidega *padi*, *nimi* ja *jõgi*.

Märkus. Tabelis on aditiivi kood sulgudes, kui seda vormi ei saa moodustada kõigist seda malli järgivatest sõnadest, näiteks on lühike sisseütlev võimalik vaid üksikutest *vallatu*-malli sõnadest. Seetõttu pole sageli õnnestunud ka tüüpsõnast endast aditiivi moodustada, vaid selle vormi näide on tulnud võtta mõne teise sama malli sõna paradigmast (nt *tasku*). Osas tüüpidest pole lühike sisseütlev üldldse võimalik, neis kohtades on selle vormi lahter tühi.

Tabel 1. Käänamismallid

MALL	SÕNU	SG NOM	SG GEN	SG PART	PL GEN	PL PART	ADT
1 <i>vallatu</i>	3018	A <i>vallatu</i>	A <i>vallatu</i>	A <i>t</i> <i>vallatu-t</i>	A <i>te</i> <i>vallatu-te</i>	A <i>id</i> <i>vallatu-id</i>	(A) <i>t`asku</i>
2 <i>õpik</i>	6230	A <i>õpik</i>	B <i>õpiku</i>	B <i>t</i> <i>õpiku-t</i>	B <i>te</i> <i>õpiku-te</i>	B <i>id</i> <i>õpiku-id</i>	(B) <i>pagasi</i>
3 <i>vaher</i>	14	A○ <i>vaher</i>	B● <i>v`ahtra</i>	B● <i>t</i> <i>v`ahtra-t</i>	B● <i>te</i> <i>v`ahtra-te</i>	B● <i>id</i> <i>v`ahtra-id</i>	
4 <i>ase</i>	30	A <i>ase</i>	B <i>ase</i>	A <i>t</i> <i>ase-t</i>	B <i>te</i> <i>ase-te</i>	B <i>id</i> <i>ase-id</i>	
5 <i>liige</i>	127	A○ <i>liige</i>	B● <i>l`iikme</i>	A○ <i>t</i> <i>liige-t</i>	B● <i>te</i> <i>l`iikme-te</i>	B● <i>id</i> <i>l`iikme-id</i>	

MALL	SÕNU	SG NOM	SG GEN	SG PART	PL GEN	PL PART	ADT
6 <i>mõte</i>	418	A○ <i>mõte</i>	B● <i>m`õtte</i>	A○ <i>t</i> <i>mõte-t</i>	A○ <i>te</i> <i>mõte-te</i>	A● <i>id</i> <i>m`õtte-id</i>	(B●) <i>k`ütte</i>
7 <i>hammas</i>	152	A○ <i>hammas</i>	B● <i>h`amba</i>	A○ <i>t</i> <i>hammas-t</i>	A○ <i>te</i> <i>hammas-te</i>	B● <i>id</i> <i>h`amba-id</i>	(B●) <i>t`aeva</i>
8 <i>tütar</i>	39	A○ <i>tütar</i>	B● <i>t`ütre</i>	A○ <i>t</i> <i>tütar-t</i>	A○ <i>de</i> <i>tütar-de</i>	B● <i>id</i> <i>t`ütre-id</i>	
9 <i>katus</i>	370	A <i>katus</i>	B <i>katuse</i>	A <i>t</i> <i>katus-t</i>	A <i>te</i> <i>katus-te</i>	B <i>id</i> <i>katuse-id</i>	
10 <i>soolane</i>	415	A <i>soolane</i>	B <i>soolase</i>	C <i>t</i> <i>soolas-t</i>	C <i>te</i> <i>soolas-te</i>	B <i>id</i> <i>soolase-id</i>	
11 <i>harjutus</i>	1768	A <i>harjutus</i>	B <i>harjutuse</i>	A <i>t</i> <i>harjutus-t</i>	A <i>te</i> <i>harjutus-te</i>	C <i>harjutusi</i>	D <i>harjutusse</i>
12 <i>oluline</i>	1781	A <i>oluline</i>	B <i>olulise</i>	C <i>t</i> <i>olulis-t</i>	C <i>te</i> <i>olulis-te</i>	D <i>olulisi</i>	E <i>olulisse</i>
13 <i>suur</i>	40	A● <i>s`uur</i>	B○ <i>suure</i>	A● <i>t</i> <i>s`uur-t</i>	C○ <i>te</i> <i>suur-te</i>	D● <i>s`uuri</i>	A● <i>de</i> <i>s`uur-de</i>
14 <i>uus</i>	34	A● <i>`uus</i>	B○ <i>uue</i>	C● <i>t</i> <i>`uu-t</i>	D○ <i>te</i> <i>uu-te</i>	E● <i>`uusi</i>	C● <i>de</i> <i>`uu-de</i>
15 <i>käsi</i>	9	A● <i>käsi</i>	B○ <i>k`äe</i>	C● <i>t</i> <i>k`ä-tt</i>	D○ <i>te</i> <i>kä-te</i>	A● <i>käsi</i>	D● <i>kätte</i>
16 <i>kõne</i>	2040	A <i>kõne</i>	A <i>kõne</i>	A <i>t</i> <i>kõne-t</i>	A <i>de</i> <i>kõne-de</i>	A <i>sid</i> <i>kõne-sid</i>	(B) <i>k`õnne</i>
17 <i>saba</i>	793	A <i>saba</i>	A <i>saba</i>	A <i>saba</i>	A <i>de</i> <i>saba-de</i>	A <i>sid</i> & B <i>saba-sid</i> & <i>sabu</i>	(C) <i>s`appa</i>
18 <i>sõda</i>	67	A● <i>sõda</i>	B○ <i>sõja</i>	A● <i>sõda</i>	A● <i>de</i> <i>sõda-de</i>	A● <i>sid</i> & C● <i>sõda-sid</i> & <i>sõdu</i>	D <i>s`õtta</i>
19 <i>seminar</i>	737	A <i>seminar</i>	B <i>seminari</i>	B <i>seminari</i>	B <i>de</i> <i>seminari-de</i>	B <i>sid</i> & C <i>seminari-sid</i> & <i>seminare</i>	B <i>seminari</i>
20 <i>nimi</i>	19	A <i>nimi</i>	B <i>nime</i>	B <i>nime</i>	B <i>de</i> <i>nime-de</i>	B <i>sid</i> <i>nime-sid</i>	C <i>l`umme</i>
21 <i>jõgi</i>	11	A● <i>jõgi</i>	B○ <i>j`õe</i>	C● <i>jõge</i>	C● <i>de</i> <i>jõge-de</i>	C● <i>sid</i> <i>jõge-sid</i>	D <i>j`õkke</i>
22 <i>sepp</i>	8227	A● <i>s`epp</i>	B○ <i>sepa</i>	C● <i>s`eppa</i>	C● <i>de</i> <i>s`eppa-de</i>	C● <i>sid</i> & D● <i>s`eppa-sid</i> & <i>s`eppi</i>	B● <i>s`eppa</i>

MALL	SÕNU	SG NOM	SG GEN	SG PART	PL GEN	PL PART	ADT
23 <i>hein</i>	20	A● <i>h'ein</i>	B○ <i>heina</i>	C● <i>h'eina</i>	D○ <i>te</i> <i>hein-te</i>	C● <i>sid</i> & E● <i>h'eina-sid</i> & <i>h'einu</i>	B● <i>h'eina</i>
24 <i>padi</i>	93	A○ <i>padi</i>	B○ <i>padja</i>	C● <i>p'atja</i>	C● <i>de</i> <i>p'atja-de</i>	C● <i>sid</i> & D● <i>p'atja-sid</i> & <i>patju</i>	C● <i>p'atja</i>
25 <i>õnnelik</i>	1019	A● <i>õnnel'ik</i>	B○ <i>õnneliku</i>	C● <i>õnnel'ikku</i>	C● <i>de</i> & D○ <i>õnnel'ikku-de</i> & <i>õnnelike</i>	C● <i>sid</i> & E● <i>õnnel'ikku-sid</i> & <i>õnnel'ikke</i>	C● <i>õnnel'ikku</i>
26 <i>idee</i>	565	A <i>id'ee</i>	A <i>id'ee</i>	A <i>d</i> <i>id'ee-d</i>	A <i>de</i> <i>id'ee-de</i>	A <i>sid</i> & A <i>id</i> <i>id'ee-sid</i> & <i>id'e-id</i>	(B) <i>hV</i> <i>su-hu</i>

§5 Tõstes esiplaanile üksnes ühe morfoloogilise erinevuse korraga, on näha, millised on kõige levinumad formatiivkomplektid, tüve-
kujude vaheldumismustrid ning astmevaheldusmallid.

Formatiivvariantide kombinatsioonide poolest eristub üheksa käänamismallide rühma (vt tabel 1), kusjuures kõige rohkem sõnu kasutab tunnusekomplekte *t : te : id : Ø* (nagu *õpik*), *t : te : Ø : Ø* (nagu *oluline*) ja *Ø : de : sid & Ø : Ø* (nagu *sepp*).

Mõningad komplektid erinevad üksteisest ainult pisut. Näiteks suuruselt viies formatiivikombinatsioon (*õnnelik*) erineb kolmandast (*sepp*) üksnes selle poolest, et seal on mitmuse omastavas *de*-tunnusega vormi kõrval võimalik ja tunduvalt sagedamini kasutatav tunnusetavorm (vrd *õnnelikku-de* ja *õnnelike*; *seppa-de* ja **sepe*). Ka harvim formatiivikombinatsioon *Ø : te : sid & Ø : Ø* (*hein*) eristub kolmandast komplektist (*sepp*) üksnes mitmuse omastava poolest (vrd *hein-te* ja *seppa-de*).

Tabel 2. Formatiivimallid

FORMATIIVIVARIANTIDE KOMBINATSIOON JÄRJekorras SG PART : PL G : PL PART : ADT	PRODUKTIIVSED MALLID	EBAPRODUKTIIVSED MALLID
1) t : te : id : – (harva Ø)	õpik 6230, <i>vallatu</i> 3018, <i>katus</i> 370, <i>soolane</i> 415	<i>mõte</i> 418, <i>hammas</i> 152, <i>liige</i> 127, <i>ase</i> 30, <i>vaher</i> 14
2) t : te : Ø : Ø	<i>harjutus</i> 1768, <i>oluline</i> 1781	<i>käsi</i> 9
3) Ø : de : sid & Ø : Ø	<i>sepp</i> 8227, <i>saba</i> 793, <i>seminar</i> 737	<i>padi</i> 93, <i>sõda</i> 67, <i>nimi</i> 19, <i>jõgi</i> 11
4) t : de : sid : Ø	<i>kõne</i> 2040	
5) Ø : Ø & de : sid & Ø : Ø	<i>õnnelik</i> 1019	
6) d : de : sid & id : (hV)	<i>idee</i> 565	
7) t : te : Ø : de		<i>suur</i> 40, <i>uus</i> 34
8) t : de : id : –		<i>tütar</i> 39
9) Ø : te : sid & Ø : Ø		<i>hein</i> 20

Tüvekujude poolest erinevad käänamismallid niivõrd palju, et peaaegu igaüht neist iseloomustab unikaalne tüvekujude kombinatsioon. Ka ühe käänamismalli sees võib leida sõnu, mille tüves toimub eri tüüpi muutusi (→ § xxx tüvevaheldused). Väga üldistavalt on käänamismalle siiski võimalik rühmitada näiteks vastavalt sellele, kui ulatuslikult on paradigmas kasutusel nimetava tüvevariant (A) ning kui palju ja kus ülejäänud tüvevariandid (B jj).

Tüveallomorfe arvu põhjal jaotuvad noomenid kahte enam-vähem võrdsesse rühma:

- a) sõnad, mille tüvi ei muutu üldse (*vallatu*) või mille vormistik domineerib selgelt üks tüvekuju (*õpik* jts);
- b) sõnad, mille vormistikus vahelduvad ulatuslikult kaks kuni viis tüveallomorfi (*katus*, *oluline*, *sepp* jts). Viimaseid rohkesti varieeruva vormistikuga sõnu on omakorda kolme liiki:

- ühed, mille vormistikus kasutatakse kaht tüvekuju enam-vähem sama paljude vormide moodustamiseks, nt *katus*;
- teised, mille vormistikus on kasutusel kolm kuni viis tüveallomorfi, kusjuures ainsuse osastava tunnusele *t* eelneb lühenenud, enamasti konsonantlõpuline tüvekuju, nt *oluline*;
- kolmandad, mille vormistikus on kasutusel neli kuni viis tüveallomorfi, kusjuures ainsuse osastav moodustatakse flektiivselt ning ainuke konsonantlõpuline tüvekuju võib esineda ainsuse nimetavas, nt *sepp*.

Tabel 3. Tüvekujumallid

TÜVEKUJUDE OLEMASOLU	PRODUKTIIVSED MALLID JÄRJEKORRAS SG NOM : SG GEN : SG PART: PL GEN : PL PART : ADT	EBAPRODUKTIIVSED MALLID JÄRJESTUSES SG NOM : SG GEN : SG PART : PL GEN : PL PART : ADT
1) üksainus tüvekuju	A : A : A : A : A : (A) <i>vallatu</i> 3018	
2) domineeriva tüvekuju kõrval ühes või kahes vormis muu allomorf	A : B : B : B : B : (B) <i>õpik</i> 6230 A : A : A : A : A : (B) <i>kõne</i> 2040, <i>idee</i> 565 A : A : A : A : A & B : (C) <i>saba</i> 793 A : B : B : B : B & C : B <i>seminar</i> 737	A : B : A : B : B : – <i>liige</i> 127 A : B : A : B : B : – <i>ase</i> 30 A : B : B : B : B : C <i>nimi</i> 19 A : B : B : B : B : – <i>vaher</i> 14
3) kaks tüvekuju enam-vähem võrdselt	A : B : A : A : B : – <i>katus</i> 370	A : B : A : A : A : (B) <i>mõte</i> 418 A : B : A : A : B : (B) <i>hammas</i> 152 A : B : A : A : B : – <i>tütar</i> 39
4) kolm kuni viis tüvekuju, sh ainsuse osastavas lühenenud konsonantlõpuline allomorf (v.a <i>uus</i> -tüübis)	A : B : C : C : D : E <i>oluline</i> 1781 A : B : A : A : C : D <i>harjutus</i> 1768 A : B : C : C : B : – <i>soolane</i> 415	A : B : A : C : D : A <i>suur</i> 40 A : B : C : D : E : C <i>uus</i> 34 A : B : C : C : A : D <i>käsi</i> 9

TÜVEKUJUDE OLEMASOLU	PRODUKTIIVSED MALLID JÄRJEKORRAS SG NOM : SG GEN : SG PART: PL GEN : PL PART : ADT	EBAPRODUKTIIVSED MALLID JÄRJESTUSES SG NOM : SG GEN : SG PART : PL GEN : PL PART : ADT
5) neli või viis tüvekuju, sh ainsuse osastavas vokaal- lõpuline allomorf	A : B : C : C : C & D : B <i>sepp</i> 8227 A : B : C : C & D : C & E : C <i>õnnelik</i> 1019	A : B : C : C : C : D <i>jõgi</i> 11 A : B : C : D : C & E : C <i>hein</i> 20 A : B : A : A : A & C : D <i>sõda</i> 67 A : B : C : C : C & D : B <i>padi</i> 93

Astmevahelduse poolest eristub kaheksa käänamismallide rühma, kusjuures enamik sõnu on astmevahelduseta (nagu *õpik*) või nõrgeneva astmevaheldusega (nagu *sepp* ja *õnnelik*). Tugevnev astmevaheldus (nagu *mõte* ja *liige*) on juba märksa vähem levinud. Pisut lahknevad produktiivsest 2. mallist (nagu *sepp*) samuti nõrgeneva astmevaheldusega, kuid ebaproductiivsed 6. mall (nagu *suur*) ja 7. mall (*padi*), mille mitmuse omastav ja ainsuse nimetav on erinevalt 2. mallist nõrgas astmes, vrd ● *seppade* ja ○ *surte*, ● *sepp* ja ○ *padi*. Vähim sõnu kuulub 8. malli (*vaher*), millel on nõrgas astmes üksnes ainsuse nimetav.

Tabel 4. Astmevaheldusmallid

ASTMEVAHELDUS JÄRJE- KORRAS SG NOM : SG GEN : SG PART : PL GEN	PRODUKTIIVSED MALLID	EBAPRODUKTIIVSED MALLID
1) - : - : - : -	<i>õpik</i> 6230, <i>vallatu</i> 3018, <i>kõne</i> 2040, <i>harjutus</i> 1768, <i>oluline</i> 1781, <i>saba</i> 793, <i>seminar</i> 737, <i>idee</i> 565, <i>soolane</i> 415, <i>katus</i> 370	<i>ase</i> 30, <i>nimi</i> 19
2) ● : ○ : ● : ●	<i>sepp</i> 8227	<i>sõda</i> 67, <i>jõgi</i> 11
3) ● : ○ : ● : ● & ○	<i>õnnelik</i> 1019	
4) ○ : ● : ○ : ○		<i>mõte</i> 418, <i>hammas</i> 152, <i>tütar</i> 39

ASTMEVAHELDUS JÄRJE- KORRAS SG NOM : SG GEN : SG PART : PL GEN	PRODUKTIIVSED MALLID	EBAPRODUKTIIVSED MALLID
5) ○: ●: ○: ●		<i>liige 127</i>
6) ●: ○: ●: ○		<i>suur 40, uus 34, hein 20, käsi 9</i>
7) ○: ○: ●: ●		<i>padi 93</i>
8) ○: ●: ●: ●		<i>vaher 14</i>

Kirjandust morfoloogilise klassifikatsiooni kohta

ARGUS, REILI 2008. Eesti keele muutemorfoloogia omandamine. | BLEVINS, JAMES 2008. Declension classes in Estonian. | EHALA, MARTIN 1997. Eesti keele struktuur. | EKG I 1995. | EKK 2007. | KAALEB, HEIKI-JAAN 2012. Eesti käänamissüsteemi seaduspärasused. | KROSS, KRISTIINA 1984. Eesti noomeni muutmistüüpide produktiivsus. | PEDAJA, KATI 2006a. Uute laensõnade kohanemine eesti keele morfoloogilise süsteemiga. | PEDAJA, KATI 2006b. Uute laensõnade morfoloogiline kohanemine. | PEEBO, JAAK 1997. Eesti keele muutkonnad. | VIITSO, TIIT-REIN 1976. Eesti muutkondade süsteemist. | VIKS, ÜLLE 1976. Verbide muutmistüübid ja morfoloogilised tüübid. | VIKS, ÜLLE 1977. Klassifikatoorse morfoloogia põhimõtted. | VIKS, ÜLLE 1982. Klassifikatoorne morfoloogia. Noomen. | VIKS, ÜLLE 1992. Väike vormisõnastik.

SÜNTAKS

LAUSE EHITUS: ÖELDIS

Liht- ja liitöeldis

§ 24 Öeldiseks ehk (grammatiliseks) predikaadiks on harilikult pöördeline verbivorm (a) või pöördelise verbivormi ühend käändelise, erijuhul teise pöördelise verbivormiga, käänd- või mäarsõnaga (b).

(a) Poiss *sõi* saia.

(b) Ta *pidi lahkuma*. Mine *osta* poest leiba. Kass *pistis* hiire *nahka*.

Poiss *sõi* saia *ära*.

Pöördelised verbivormid võivad olla ühesõnalised **lihtvormid** ja mitmesõnalised **liit-** ehk **analüütilised vormid**. Liitvormid on verbi täis- ja ennemindeviku vormid, mis koosnevad abiverbi *olema* pöördelisest vormist ja põhiverbi mineviku kesksõnast, ning eitavad verbivormid, mis koosnevad eituspartiklist *ei* või osaliselt muutuvast eitusverbist *ära, ärge, ärgu, ärgem ~ ärme* ja põhi-verbist. Pöördelised verbivormid, nii ühe- kui ka mitmesõnalised, on **liitöeldised**.

LIHTVORM	Mees	<i>ehitas</i>	maja
LIITVORMID	Mees	<i>on ehitanud</i>	maja
	Mees	<i>oli ehitanud</i>	maja
	Mees	<i>ei ehita</i>	maja
		<i>Ära ehita</i>	maja

Põhiverb on liitvormi leksikaalne osis, mis määrab lausemalli. Abiverb ja eitusõna osalevad ennekõike liitvormi grammatiliste tähenduste väljendamisel. Oma kasutusregulaarsuselt ei erine nad seotud morfeemidest.

Märkus. Abiverb *olema* on harilikult finiiitne, kuid ahelverbide koosseisus episteemilises tähenduses modaalverbide *saama*, *võima* ja *pidama* ning evidentsiaal-episteemiliste verbide *näima*, *paistma* ja *tunduma* juures võib *olema*-abiverb olla ka infiniitvormis (vt Rätsep 1978: 38), nt Ta *võiks olla* / *pidi olema* / *näis olevat* selle töö kirjutanud.

- § 25 Pöördelise verbivormi ühendid käändelise verbivormiga, harva teonimega (konstruktsioon Vf + Vinf) või teise pöördelise verbivormiga (Vf + Vf) ning käänd- või määrsõnaga, mis tervikuna toimides määravad lausemalli, on **liitõeldised**. Sellisteks ühenditeks on:

PERIFRASTILISED VERBIVORMID	See	<i>saab olema</i>	tema suurpäev
AHELVERBID	Laps	<i>hakkas sööma</i>	
REDUPLIKATIIVSED VERBITARINDID	Ema	<i>ootas ja ootas</i>	
RINDVERBID	Ma	<i>lähen toon</i>	piletid
VÄLJENDVERBID	Lahing	<i>leidis aset</i>	öösel
ÜHENDVERBID	Maja	<i>lagunes ära</i>	

Perifrastilised verbivormid sarnanevad morfoloogiliste sõnavormidega. Enamik ülejäänud ühendeid on võrreldavad tuletistega: nende üks komponent toimib umbes samamoodi kui verbiafiks (vrd *läheb mööda* – *möödub*, *jääb seisma* – *seiskub*). See analoogia on motiveerinud ka nende nimetamist verbideks. Siiski tuleb rõhutada, et nende „verbide“ puhul ei ole siiski tegemist mitmeosalise sõnaga, vaid ikkagi sõnade ühendiga, mille komponendid kuuluvad igaüks oma sõnaliiki. Et need ühendid moodustavad süntaktilise terviku, ei ole veel kriteerium nende kuulutamiseks üheks sõnaks. Samamoodi käituvad ka näiteks kaassõna ühendid nimisõnaga.

Põimkonstruktsioon Vf + Vinf

- § 26 Liitöeldisena toimiva tarindi moodustavad suuremal või vähemal määral grammatiseerunud finiitverb ja leksikaalse ehk sisuka verbi käändeline vorm või teonimi. Käändeline verbivorm kannab nende ühendite põhisisu ja määrab ka võimalikud laiendid. Finiitverbi grammatiseerumise astme järgi jaguneb konstruktsioon **perifrastiliseks verbivormiks** ja **ahelverbiks**. Perifrastiliste verbivormide finiitne osis on abiverb ja ühend tervikuna sarnaneb verbi liitvormiga. Ahelverbide finiitsel osisel on rohkem leksikaalverbi omadusi ning konstruktsioon tervikuna jääb perifrastilise verbivormi ning leksikaalverbi ja selle seotud laiendina toimiva infinitiivi ühendi vahemaile. Piirid tarinditüüpide vahel pole siiski teravad.

lihtöeldis	liitöeldis		öeldis + komplement
verbi liitvorm	perifrastiline verbivorm	ahelverb	verb + infinitiiv
<i>on söönud</i>	<i>jäi söömata</i>	<i>hakkas sööma</i>	<i>kavatses süüa</i>

PERIFRASTILISED VERBIVORMID

- § 27 Perifrastilisteks verbivormideks peetakse a) *olema*-verbi ühendeid mingi muu käändelise verbivormiga kui *nud-* ja *tud-*kesksõna või b) mingi muu suhteliselt üldise tähendusega verbi, nt *saama*, *jääma*, *pidama*, ühendeid käändelise verbivormiga (harva ka teonimega, vt nt § 47¹, 145–146), juhul kui need ühendid on küllaltki regulaarse kasutusega ning kannavad seda tüüpi tähendust, mida võib edasi anda morfoloogilise tunnusega, s.o aja, aspekti, tegumoe või kõneviisi tähendust.

¹ Kõik süntaksiosa paragrahviviited on raamatule: Mati Erelt, Eesti keele lauseõpetus: Sissejuhatus. Öeldis. Tartu 2013.

Tabel 1. *Perifrastilisi verbivorme*

NIMETUS	KONSTRUKTSIOON	NÄIDE	
TULEVIK	<i>saama + Vma</i>	See <i>saab olema</i> tema suurpäev	→ § 66
	<i>hakkama + Vma</i>	Tunnid <i>hakkavad toimuma</i> reedeti	→ § 67
PROGRESSIIV	<i>olema + Vmas</i>	Kuritegevus <i>on vähenemas</i>	→ § 47
PROKSIMATIIV		Külalised <i>on lahkumas</i>	→ § 49
AKTIIVI RETROSPEKTIIV	<i>olema + Vnud</i>	Ta <i>on sellest üllatunud</i>	→ § 52
/----/			
SAAMA- TEGEVUSPASSIIV	<i>saama + Vda</i>	Ta <i>sai</i> ema käest <i>riielda</i>	→ § 140
SAAMA- IMPERSONAAL	<i>saama + Vda/tud</i>	Eile <i>sai</i> kõvasti tööd <i>teha / tehtud</i>	→ § 141
KVOTATIIV	<i>pidi + Vma</i>	Ta <i>pidi</i> haige <i>olema</i>	→ § 77
AVERTIIV		Ta <i>pidi</i> <i>kukkuma</i>	→ § 50

Perifrastilised verbivormid erinevad liitvormidest järgmiste omaduste poolest.

- Nad esitavad rohkem piiranguid verbi tüübile, nt *saama-tulevikku* ei saa kuigi vabalt moodustada agentiivsetest verbidest (*Ma saan tööl käima*).
- Nende abiverb ei seostu nii vabalt grammatiliste kategooriatega, mõnikord aga saab olla ainult kindlas grammatilises vormis, nt avertiivi puhul saab *pidama*-verb abiverbina olla ainult lihtminevikus (Ta *pidi* *kukkuma*).
- Osa perifrastiliste verbivormide puhul võib abiverb ise olla liitvormis, nt retrospektiivi puhul (*Olen olnud* korduvalt *petetud*).
- Perifrastilise verbivormi abiverbi saab mõnel juhul infiniitseks muuta (*Petetud olla* pole kuigi meeldiv).
- Perifrastilise verbivormi abiverbi saab mõnel juhul nominaliseerida (*Petetud olemine* pole kuigi meeldiv).

AHELVERBID

§ 28 Ahelverbid on mõningate suhteliselt abstraktse tähendusega või deskriptiiv- ja onomatopoeetiliste verbide kokkukuuluvad ühendid *da-* ja *ma-*infinitiiviga ning infinitiivse *vat-*vormiga. Ahelverbide finitiisel osisel on erinevalt perifrastilise verbivormi abiverbist leksikaalne tähendus ning see osis moodustab tähenduslikke sarju. Selles suhtes sarnaneb ahelverbi finitiivne osis infinitiivset seotud laiendit nõudvate verbidega ja teda võib parimal juhul pidada poolabiverbiks.

Ahelverbide hulka kuuluvad järgmised tarindid:

- 1) faasiverbide ühendid infinitiiviga: tegevuse algust väljendavate faasiverbide ühendid *ma*-tegevusnimega: *hakkab sööma*, (lehm) *tuleb lüpsma*, *kukub/pistab karjuma*, *jääb magama* (a) (→ § 45); proksimatiivsust väljendavate verbide ühendid *da*-tegevusnimega: *ähvardab kokku kukkuda*, *tahab põhja kõrbed* (b) (→ § 49), või *ma*-tegevusnimega: *kipub ära vajuma* (c) (→ § 49); tegevuse lõppu väljendava faasiverbi *lakkama* ühend *mast*-vormiga: (kõrved) *lakkavad kumisemast* (d) (→ § 48).

(a) Ta *hakkas* ise *rääkima*, et tal on koerad metsas. [A] Endal sai lehm talvel poegimisega otsa, mullikas *tuli lüpsma* alles mais. [I] Ilmavalgust näinud, mustlaslikult tõmmu nahaga lapsuke *pistis* täiest kõrist *karjuma*. [I]

(b) Tuhala Nõiakaev on tänavu juba kaks korda *ähvardanud keema hakata*. [A]

(c) Eestist *kipub saama* riik, kelle maavarad ja tööjõud on rakendatud võõrastele riikidele kasumit tootma. [A]

(d) Ühe asja parandad, kaks asja *lakkavad töötamast*. [I]

- 2) episteemilise tähenduse korral: modaalverbi *pidama* ühend *ma*-tegevusnimega (e), modaalverbide *võima*, *tohtima* ja *saama*, harvemini ka *tarvitsema*, *pruukima* ja *tahtma* ühendid *da*-tegevusnimega (f) (→ § 76).

- (e) Keegi ei vastanud, midagi *peab juhtunud olema*.
- (f) Meie konfliktidest haaratud maailm *võib olla* palju avaram ja huvitavam kui esmapilgul paistab. [A] Teie soov *ei pruugi täituda*. Neid tuleb tõenäoliselt veel, kuid sellist lumesadu *ei tohiks enam tulla*. [A]
- 3) evidentsiaalverbide *näima, paistma, tunduma* ühendid *vat-* vormiga (→ § 77).
- (g) Nadja müüb vaimulikke raamatuid ja *näib* üsna vaga ja usin olevat. [I] Täna *paistab* asi ruttu *minevat*. [I] Kuumust *tundub olevat* üle neljakümne. [A]
- 4) tegevuse põhjustamist väljendavate verbide *panema, ajama, saama* jt ühendid *ma-*tegevusnimega (h) ning verbi *laskma* ühendid *da-*tegevusnimega (i) (→ § 150).
- (h) Teil on õigus, raha *pane*b rattad *käima* ja naised kodumaa hül-gama. [I] Küsimus *ajas* mind oma lihtsusega *naerma* ja häm-meldas pisut ka. [I]
- (i) Mina *laseksin* ülikonna *õmmelda*. [A]
- 5) tegevuse viisi iseloomustavate deskriptiiv- ja onomatopoeetiliste verbide ühendid põhiverbi *da-*tegevusnimega, s.o **koloratiivtarindid**: (keegi) *nähvab vastata, paugub kõhida, kihistab naerda, logistab sõita, vehib käia, vudib joosta, vitsutab süüa, vihub töötada*; (pea) *huugab valutada*; (väljas) *krabistab sadada* jne.
- (j) Müüja *nähvab* midagi *vastata*. | Jüri *on* juba poolteist nädalat *kõhida paukunud*. [N] Eesti vanim lehm Õõda *vitsutas* sünnipäeval porgandeid *süüa*. [A] .. pea *huugab valutada*, tahaks pikali visata. [N]

Mõned koloratiivtarindid on sünonüümsed tarinditega, kus põhi-verbi laiendab deskriptiiv-onomatopoeetiline konverb.

- (k) *paugub kõhida* – *kõhib paukudes*, kuid: *vitsutab süüa* – **sööb vitsutades*

Rindkonstruktsioon Vf + Vf

REDUPLIKATIIVSED VERBITARINDID

§ 29 Reduplikatiivsed verbitarindid on identsetest liikmesverbidest koosnevad rindtarindid. Verbi reduplikatsioon väljendab kontinuatiivsust (→ § 46). Rindliikmeid seob harilikult sidesõna *ja*, eituse korral *ei .. ega*. Sündeerilise ehk sidesõnalise rinnastuse korral on liikmeid tavaliselt kaks (a). Harva esineb ka kolmest liikmest koosnevat tarindit, sidesõnaga kõigi liikmete vahel (b). Asündeeriline ehk sidesõnatu rinnastus ei ole kuigi tavaline. Rindliikmeid on sel juhul harilikult kolm, harva kaks (c).

- (a) Ta ootab ja ootab. Ta ei tule ega tule. | Mina seisin ja seisin nagu tola ega osanud ära minna. [I] Koer aina kaugenest ja kaugenest, ta poleks vist enam hüüdmistki kuulnud .. [I] Iseloomulik sündmõtetele on see, et haige ise võib oma mõtetesse suhtuda mõistliku kriitikaga, kuid sellele vaatamata mõte aina kordub ja kordub. [A]
- (b) Melu kestis ja kestis ja kestis, lõpuks ma andsin alla, koperdasin rõdule ja kutsusin politsei. [N]
- (c) Aga peaks tegutsema, tegutsema, tegutsema... [I] Ta ootas, ootas kannatamatult Praha-nädala algust .. [I]

Märkus. Kontinuatiivsust väljendavast verbi reduplikatsioonist erineb dialoogis kasutatav lausungi reduplikatsioon, nt *Kas sa kinno lähed? – Lähen, lähen*, mis väljendab kinnitust või nõusolekut (Keevallik 2001).

RINDVERBID

§ 30 Rindverbid on peamiselt mõningate liikumisverbide (kõige sagedamini verbide *minema* ja *tulema*, harvemini *käima*, *jooksma* jm), vähemal määral ka muude verbide (*võtma*, *otsima*) finiiitvormide kokkukuuluvad rindühendid muude verbide finiiitvormidega. Rinnastus on siin enamasti asündeeriline (a), kuid küllaltki levinud on ka sidesõna *ja* kasutus (b).

- (a) *Lähen heidan korraks pikali. Lähen ostan lehe. Mine tee uks lahti. Tule vaata paberitest järele. Käib kuulutab kohvikutes, et mehel on armuke. Jooksen toon selle ära.* | Nüüd ma *lähen panen* kohvivee üles. [I] .. võib-olla Krista *tuleb otsib* mind üles .. [I] *Võta pane* see sinna. [I]
- (b) *Lähen ja heidan* pikali. | *Käisin ja lugessin* seda Nuume tööd. [M: e-kiri]

Tavaliselt koosnevad eesti keele rindverbid kahest verbist, mistõttu EKG II-s (1993: 22) on neid nimetatud kaksikverbideks. Kuid võimalik on ka rohkem kui kahe finiiitverbi ühendamine.

Mine jookse too see siia. *Lähen käin* viin kirja posti. | *Lähen käin toon* sulle šokolaadi. [A]

Tüüpiliste eesti rindverbide komponendid on küll ühesuguse grammatilise vormistusega, kuid neil on erinev süntaktiline ja semantiline ülesanne. Selles suhtes sarnanevad rindverbid ahelverbidega kui põimühenditega. Tarindi tuumaks on siingi järelkomponent, mis määrab lausemalli (liitöeldise kui terviku seotud laiendite olemasolu ja vormi). Tüüpilise rindverbi esikomponent on liikumisverb, kuid see ei väljenda mitte niivõrd mingisse kohta suundumist kui tegevuse alustamist ehk ingressiivset aspekti (→ § 45). Näiteks lauses *Lähen heidan korraks pikali. Lähen ostan lehe* on laiendid *pikali* ja *lehe* tingitud verbide *heitma* ja *ostma*, mitte aga *minema* tähendusest. Liikumise sihtpunkt aga jääb neis ühendites määramata, mistõttu liikumisverb näitab pigem tegevusse kui tegevuskohta suundumist. Tegevusse suundumise ehk tegevuse alustamise tähendus on ühtlasi see, mis eristab liikumisverbilise esikomponendiga rindverbi üksikverbist (*Heidan pikali. Ostan lehe*). Tegevuse alustamise tähendusega on kooskõlas ühendi esikomponendi sage esinemine imperatiivis (*Mine tee uks lahti*).

Verbi ja infinitiivi ühendist erinevad rindverbid sisuliselt selle poolest, et kõneleja usk tegevuse toimumisse on rindverbi puhul suurem (vt ka Tragel 2003). Vrd

Ma lähen lehte ostma. – *Ma lähen ostan lehe.*

Märkus. Asündeetilisi rindverbe on peetud ka **sari-** ehk **seriaalverbideks** (Erelt 2003, Tragel 2003). Tüpoloogiliselt on sariverbid omased eelkõige isoleerivatele keeltele, s.o keeltele, kus verbimorfoloogia täielikult või pea-aegu täielikult puudub, kuid vähesel määral leidub neid ka muudes keeltes. Eesti asündeetilistel rindverbidel on tõepoolest sariverbidele omaseid jooni, nagu ühine subjekt, ühised morfoloogilised markerid, intonatsiooniline eraldamatus. Komponentide erineva funktsiooni tõttu kuuluksid eesti sariverbid asümmeetriliste sariverbide rühma. Kuna aga eesti keeles vahelduvad sariverbitaolised asündeetilised tarindid üsna vabalt mittesariverbipäraste sündeetilistega (*Lähen heidan korraks pikali* = *Lähen ja heidan korraks pikali*. *Lähen ostan lehe* = *Lähen ja ostan lehe*), siis on igal juhul vaja ka neid kahte rühma ühendavat nimetust, milleks võiks sobida termin *rindverb*.

Esikomponendiga väljendatud liikumine või muu tegevus võib siiski sageli mõtestuda ka iseseisva tegevusena, misjuhul on tegemist pigem öeldisrühmade või osalausete (sümmeetrilise) rinnastuse kui verbide endi rinnastusega. Kindlasti pole enam liitöeldisega tegemist laiendatud esikomponendiga või intonatsiooniliselt eraldatud tarindite puhul.

Lähme nüüd ja aitame tal sohva üles viia. – *Lähme, aitame tal sohva üles viia.*

Eesti keele puhul raskendab vahetegemist verbide ja öeldisrühmade rinnastuse vahel see, et erinevalt mitmetest teistest keeltest (nt taani, norra, afrikaani) jääb eesti rindverbide puhul kehtima öeldisrühmade rinnastusele omane piirang, mis ei võimalda küsimustada või relativeerida kogu rindtarindit. Ei ole võimalik öelda:

*Mida ma läksin (ja) ostsin? *Leht, mille ma läksin (ja) ostsin.

§ 31 Tüüpilistest rindverbidest erinevad *mine tea* ja *mine saa aru*, mis väljendavad järelkomponendiga märgitu eitust.

Mine tea (= *ei tea*), mis ta teha kavatseb. | *Mine saa* nüüd neist aru. [I]

Selliste tarindite olemasolu seletub ehk sellega, et eitus võib esineda pragmaatilise järelalusena muudegi imperatiivsete *mine*-ühendite puhul, nt *Mine püüa tuult väljal!* (käsk, mida on võimatu täita). Kui komponenti *mine* käsitleda eitussõnana (nagu Tauli 1980: 220, ka Tragel 2003: 933–934), siis tuleks ka järelkomponente *tea* ja *saa aru* pidada mitte imperatiivivormideks, vaid konnegatiivideks. Kuivõrd eitavad on vaid paar *mine*-konstruktsiooni, siis *mine* grammatiseerumine veel kuigi kaugele edenenud pole. Seetõttu oleks õigem käsitleda mõlemat komponenti siiski imperatiivse verbivormina ja konstruktsiooni tervikuna eitust väljendava idiomaatilise rindtarindina. Erinevalt muudest rindverbidest pole *mine*-kinnisühendite komponentide vahele võimalik panna sidesõna. Erinevuseks on seegi, et *mine*-kinnisühendite komponente saab vabalt teineteisest lahutada.

**Mine ja tea*... | *Mine sa tea*, kuhu ükskord välja jõutakse. [I] *Mine neid tea*, nemad ju kangesti koolitatud ja haritud. [I]

/---/

Kirjandust liht- ja liitpredikaadi kohta

ERELT, MATI 1997. Reduplication in Estonian. | ERELT, MATI 2001. Some notes on the grammaticalization of the verb *pidama* in Estonian. | HASSELBLATT, CORNELIUS 1990. Das estnische Partikelverb als Lehnübersetzung aus dem Deutschen. | MUISCHNEK, KADRI 2004. Verbi ja noomeni püsiühenditest eesti keeles. | MUISCHNEK, KADRI 2005. Eesti keele tugiverbid ja nende mõju lause ehitusele. | MUISCHNEK, KADRI 2006a. Tugiverbist üldiselt ja intransitiivsest tugiverbikonstruktsioonist lähemalt. | MUISCHNEK, KADRI 2006b. Verbi ja noomeni püsiühendid eesti keeles. | MUISCHNEK, KADRI, HEETE SAHKAI 2010. Liitpredikaadid leksikoni-grammatika kontinuumil: konstruktsioonide produktiivsusest verbiga *minema* moodustatud liitpredikaatide näitel. | OJUTKANGAS, KRISTA 1998. Asyndeetisistä verbi-ilmaisuiusta suomalais-ugrilaisissa kielissä. | PIHLAK, ANTS 1985. Eesti ühendverbid ja perifrastilised verbid aspektitähenduse väljendajana. | RÄTSEP, HUNO 1978. Eesti keele lihtlausete tüübid. | SAHKAI, HEETE 2005. Teonimi perifrastilises verbivormis. | TRAGEL, ILONA 2003. Eesti keele seriaalkonstruktsioonist.

SUULINE KEEL

Ümbertegemine

§ 1 **Ümbertegemised** on eneseparanduste (→ § xxx) alaliik, mille puhul kõneleja muudab oma väljaõeldud tekstis midagi eksplitsiitselt tagantjärele. Ümbertegemise obligatoorsed komponendid on ümber tehtav osa lausungist ehk **probleemüksus** ja **lahend**. Näites (a) on probleemüksuseks kohamääratlus *jär[gmises]* ja lahendiks *ülejärgmises*.

(a) ja vat sis **jär- ülejärgmises** tuledki vat selles tuledki maha [S]

Märkus 1. Näidetes on probleemüksus märgitud **paksus kirjas** ja lahend **paksus kursiivis**. Muud paranduslõigu osad on märgitud *kursiiviga*.

Märkus 2. Ümbertegemist on uuritud erinevates keeleteaduse harudes ja eri meetodite abil (vt Hayashi jt toim 2013; Eklund 2004; Dörnyei, Scott 1997; Fox jt 1996; Levelt 1983; Schegloff 1979; Schegloff jt 1977). Siinse lähenemise põhialuseks on vestlusanalüüs (vt ülevaatlilikult Sidnell, Stivers (toim) 2013).

Ümbertegemisi saab jagada kolmelt aluselt:

- ümbertegemise abil lahendatavad probleemid;
- ümbertegemise tehted;
- ümbertegemise algatamise ja teostamise koht.

LAHENDATAVAD PROBLEEMID

§ 2 Probleemid, mida kõneleja paranduse abil lahendab, jagatakse kahte rühma:

- 1) vea parandamine;
- 2) modifitseerimine ehk alternatiivi pakkumine – probleemid, milles otsest viga ei ole.

Veaparanduste seas on kõige tavalisemad referentsivigade parandamised. Sõna (või fraasi) morfoloogiline vorm ja süntaktiline roll jäävad tavaliselt samaks. Näites (a) asendab kõneleja kohamääruse täiendi rollis sõna *kolma*[ndas] sõnaga *esimeses*.

(a) a=ma olen seal '**kolma**- või selles '**esimeses** saalis. [S]

Teine sagedasem liik on üksikhäälikute või silpide häälendamise vigade parandamine, kusjuures referent jääb samaks. Näites (b) teeb kõneleja häälendusvea ja parandab selle (*Tuga* > *Tuglase*). Peaaegu alati korratakse lahendis kogu sõna, üksikjuhtudel ka üksnes probleemset sõnaosa vms (*suusavarut*- > *varustus*).

(b) '*Tuglase* tänaval on antud ainult '*Stoma* hambaravi, aga se=on **Tuga- Tuglase** kolm' teist aadressil. [S]

Kolmas, harv variant on selline, milles parandatakse süntaktilis-semantilisi vigu. Näites (c) küsib V bussi väljumise kohta, kasutades ühendverbi *võtab peale*. H kasutab vastamisel esmalt sama verbi põhiosa *võta*-. Seejärel aga asendab ta verbi kaks korda, kasutades esmalt verbi *on* ja seejärel *tuleb*.

(c) V: '*kuskohast* see *peale* '*võtab*.

H: ühesõnaga *туру*'platsilt. no sealt selle '*Sentrumi* '*juurest*.

V: ah '*sealt* *võtab* '*peale*=vä.=

H: =jah ja see on (.) '*täistun*:d läbi kümme '*minutit* ***võta- on tuleb***. [S]

Eri verbidega osutatud tegevus on sama ja verbivorm morfoloogiliselt korrektne. Tegemist on aspekti/tegevuslaadi valiku

probleemiga. Kohamääratlusega seoses, nagu seda kasutab V, on *võtab peale* sobiv ühend (**võtab peale turu platsilt*), aga konkreetset ajahetke lokaliseeriva ajamäärusega ei sobi see eesti keeles. *Võtab peale* väljendab oma esmases tõlgenduses imperfektiivset kehtvat ja korduvat tegevust, aga *tuleb* perfektiivset, iga kord lõpetatuna korduvat tegevust.

Neljas, samuti harv rühm on selline, milles kõneleja asendab sõna väära morfoloogilise vormi korrektsega ning selle kaudu parandab sõna väära süntaktilise rolli lauses. Sõna ja selle referent püsivad samana.

- (d) aga .hh miks Märt **meile nu- meie numbri** a- minu numbri `andis talle. [S]

Näites (d) alustab kõneleja sõna *meie* alaleütleva käändega *meile*, mis annab tulemuseks vale mõtte. Seejärel muudab ta käände vahetamisega adverbiaali täiendiks (*meile* > *meie*) ja sellega korigeerib vea.

Vea parandamise eesmärgiks on üldjuhul väära üksuse muutmine korrektseks (näited a, b, c, d), kuid veaparandus võib olla seotud ka suhtlusprobleemide lahendamisega.

- (e) /.../ mida (.) rohkem inimene loeb ja mida noh targemaks ta läheb ma ei räägi mitte **ainult enda mitte tähendab mitte üldse enda** kohta vaid nimodi oma oma kaasvõitlejate ja oma tuttavate kohta. /.../ [S]

Näites (e) asendab kõneleja sõna *ainult* sõnaga *üldse* (*mitte ainult enda* > *mitte üldse enda*). Formaalselt on tegu veaparandusega, sest kaks määratlust välistavad teineteist. Samas on ebatõenäoline, et parandamise eesmärgiks oli lihtsalt vea parandamine. Eelnevat lausungit arvestades sisaldab esimene fraas enesekiitust, mis ei ole sotsiaalselt soovitud tegevus. Sõna *üldse* jätab enesekiituse võimaluse kõrvale. Seega oli tegu veaparandusega, mille eesmärgid olid suhtluslikud: asendada mittesoovitud sotsiaalne tegevus soovituga (enesekiitus > enesekiituse välistamine).

§ 3 Modifitseerimisi tehakse juhul, kui kõneleja leiab, et öeldud üksus on millegi poolest ebasobiv ja asendab selle parema alternatiiviga.

Siia kuuluvad sama referendi esitlemised alternatiivsel viisil, nt (a) asesõna vahetamine täistähendusliku sõna või nime vastu (*selle* > *ärijuhtimise*), (b) sõna asendamine sünonüümiga (*töötame* > *tegutseme*), (d) sõna asendamine hüponüümiga (*lill* > *nelk*), (e) referendi kategoriseerimine teisel viisil (*koju* > *Tartusse*), (f) referendi piiritlemine täiendiga või liitsõna täiendosaga (*koera* > *kollase koera*) jm.

Modifitseerimise üks funktsioon on ennetada kuulajapoolset võimalikku referendi identifitseerimise probleemi, asendades selleks nt asesõna täistähendusliku sõnaga: *nad* > *õpilased* (a).

(a) aga `nüüd **nad** vist (.) kont`rollisid=*õõ* (.) `**õpilased** *ma=mõtlen*,
(0.8) niivisi=et (1.5) meil on ned `suitsuandurid on kah klassides
`laes=ja

Teine tavaline modifitseerimine eesmärk on täpsustada referenti: *tinutatavad* > *otsatinutatavad* (b).

(b) meil=on=noh (.) niiöelda `**tinutatavad** `pistikud `*otsatinutatavad* *pistikud*.

Kolmandaks eesmärgiks on erinevate suhtluslike või sotsiaalsete probleemide lahendamine. Selliseid kasutusi on väga palju ja nende loendit pole võimalik esitada.

(c) ja=se=on `**Kärdla** *ainu- või=tähendab=see* (.) `**Hiiumaa** *ainus*
`keskkool

Näiteks võib kõneleja paranduse abil ennetada võimalikke valejäreldusi. Näites (c) määratleb kõneleja koha alguses kui *Kärdla* ainukeses keskkooli ja parandab selle seejärel *Hiiumaa* ainukeseks keskkooliks. Esimene määratlus ei ole vale, kuid võimaldab teha kõneleja jaoks väära järelduse, et Hiiumaal on veel teisi keskkooke.

Märkus. Osa uurijaid ei tõlgenda asesõna asendusi täistähendusliku sõnaga mitte eneseparandusena, vaid täpsustusjätku või paradigmaatilise laiendusena (→ § xxx).

ÜMBERTEGEMISE TEHTED

§ 4 Ümbertegemisel on neli loogiliselt võimalikku tehet:

- 1) üksuste asendamine;
- 2) üksuste lisamine tagantjärele;
- 3) üksuste kustutamine;
- 4) üksuste ümberjärjestamine.

Märkus. Eri koolkondade uurijad on toonud välja erinevaid ümbertegemise tehete loendeid ja süstematiseerinud neid erinevalt (vrd Schegloff 2013; Enkvist, Björklund 1989; Levelt 1983).

Statistiliselt sagedasim tehe on asendamine, teisel kohal on lisamine. Ülejäänud tehted on eesti suulises keeles väga harvad. Osal juhtudel pole võimalik analüüsitava teksti põhjal öelda, millise tehtega on tegemist.

Asendamise korral asendatakse üks üksus teisega, nt sõna sünonüümi või antonüümiga, asesõna täistähendusliku sõnaga, üks grammatiline vorm teisega jne. Asendamise abil parandatakse vigu ja pakutakse alternatiive. Näites (a) parandab kõneleja referentsivea *Luu[le]* > *Selma*, näites (b) pakub ta täpsustava alternatiivi: *üle kolmekümne* > *kolmkümmend viis* (b). Lahendiks pakutav sõna täidab sama süntaktilist funktsiooni kui probleemüksus. Näites (a) on probleemüksus ja lahend mõlemad lause subjektid.

(a) /.../ siis seekord **Luu- Selma** `tuligi minu poole /.../ [S]

(b) ühesõnaga `seda saab `teha aga `see läheb **üle** `kolmekümne kroo-
`kolmkend viis krooni. [S]

Lisamise korral lisatakse väljaõeldud lausungiosasse sõna või fraas tagantjärele. Põhiosa näidetest piirdub ühe sõna või sõna täiendosa lisamisega. Tüüpiline lisatav üksus on süntaktiliselt täiend või liit-sõna täiendosa, nagu näites (c) *tinutatavad* > *otsatinutatavad*.

- (c) meil=on=noh (.) niiöelda `tinutatavad` pistikud `otsatinutata-
vad` pistikud. [S]

Lisamise abil modifitseeritakse esitatud formuleeringut. Selle keskne eesmärk on öeldava konkretiseerimine, et seda paremini identifitseerida (c). Teine tavaline lisamise eesmärk on modifitseeritava sõna tähenduse intensiivistamine (*suur* > *hirmus suur*). Muud variandid on harvad.

Kustutamise korral jäetakse mingi osa öeldud lausungist välja ning seotakse lausungi jätk n-ö üle kustutatud osa. Näites (d) kustutatakse sõna *küll*.

- (d) see=on=**küll** (0.8) see=on=sul `õige` märkus /.../ [S]

Ümberjärjestamise korral ei muudeta kasutatud üksusi, vaid vahetatakse üksnes sõnade või fraaside järjekorda, nagu näites (e): *onu Peet[er]* > *Peetri=onu*.

- (e) sis oli onu `Aksel ja onu **onu Peet-** `Peetri=**onu** olid `komisjonis /.../ [S]

Tavaliselt teeb kõneleja ühes ümbertegemislõigus ühe tehte. Harva tehakse siiski ka **mitu tehet**. Näites (a) teeb kõneleja ühe parandusega kaks tehet: asenduse *te* > *teist* ja sõna *tõesti* kustutamise (*te tõesti kee[gi]* > *teist keegi*).

- (a) /.../ kas=**te** `tõesti kee- **teist** `keegi usub, (.) et `kaheksasaja krooni eest, (.) `on võimalik `ära elada, /.../ [S]

Kustutamine ja ümberjärjestamine esinevad eesti keeles väga harva eraldi tehetena. Tavaliselt on nad kasutusel mitmest tehest koosneva paranduse ühe osana.

ÜMBERTEGEMISE ALGATAMISE JA LÄBIVIIMISE KOHT

§ 5 Ümbertegemise algatamise ja läbiviimise kohad jagunevad kaheks:

- 1) probleemüksusega samas lausungis;
- 2) pärast probleemüksusega lausungi lõppu.

Probleemüksusega samas lausungis algatatud parandustest moodustavad ühe rühma ümbertegemised, mille puhul kõneleja peatab käsil oleva lausungi, teeb paranduse ja lõpetab sama lausungi, nagu näites (a). Need parandused moodustavad suurema osa ümbertegemistest.

(a) /.../ siis seekord **Luu-Selma** `tuligi minu poole /.../ [S]

Teise rühma moodustavad parandused, milles kõneleja jätab probleemse lausungi peale parandusalgatust pooleli ning alustab uuesti (b).

(b) täna **ma-** täna **olid** `matused. [S]

Pärast lausungi lõppu algatatud ümbertegemised saab jagada kaheks.

Osa ümbertegemisi on algatatud probleemüksusega samas kõnevoorus (→§ xxx). Näites (c) lõpetab kõneleja lausungi pärast sõna *ära* ning teeb seejärel paranduse, asendades sihitise *saiakese* > *saia* ja lisades sellele eestäiendi *kohupiima*.

(c) no käis siit `läbi=ja sis: sõi sõi ka ühe `saiakese ära=ja (o.8) see
`kohupiima `saia=ja [S]

Teise osa parandusi teeb kõneleja enda järgmises kõnevoorus, pärast partneri vahepealset vooru. Näites (d) kasutab H fraasi *vibraatoriga see* asja kohta, mida varem on vestluses nimetatud *vibraatoriga lihvijaks*. Selline sõnaühend on eesti keeles grammatiliselt ebakorrektne, kuid H lõpetab oma lausungi ja vooru ilma parandust tegemata. Alles järgmises voorus teeb ta paranduse, korrates probleemset fraasi ja asendades sõna *see* sõnaga *lihviija*.

(d)

H: =ma=i=`tea. aga ma=i=tea mis se **vibraatoriga** `see maksta võib.

(o.5)

V: vast issi `teab. (.) peab talle: `rääkima ma õhtu [`räägin.]

H:

[**vibraatori**]ga `lihviija.

[S]

§ 6 Probleemüksusega samas lausungis algatatud ja läbiviidud ümbertegemine moodustab lausungi sees **ümbertegemislõigu**, milles on kaheksa võimalikku erineva funktsiooniga elementi:

- 1) probleemüksus: sõna, fraas või pikem lausungiosa, mida kõneleja tõlgendab probleemina ja asub ümber tegema;
- 2) algatusmarker: keeleline marker, mis osutab kuulajale parandusprotsessi algust;
- 3) viivitus: probleemüksuse ja algatusmarkeri vahele jääv lausungiosa;
- 4) lahend: probleemi lahendamiseks pakutud üksus;
- 5) lahenduse otsimise markerid: algatusmarkeri ja lahendi vahel paiknevad lahendi otsimise protsessi markerid;
- 6) eelkommentaariid: algatusmarkeri ja lahendi vahel paiknevad eelhinnangud lahendi kohta;
- 7) eel- ja järelraam: sõna või fraas, mis kordab lausungi probleemüksuse eelset või järgset osa ja lokaliseerib selle abil lahendi koha lausungis;
- 8) järelkommentaariid: lahendi järel paiknev lahendit kommenteeriv üksus.

Ümbertegemislõigul on suhteliselt kindel lineaarne struktuur. See on esitatud näidete (a) ja (b) abil joonisel 1.

(a) ja=se=on `Kärdla ainu- või=tähendab=see (.) `Hiiumaa ainus
`keskkool [S]

(b) siis oli see `õpetajate päev oli või see `valentinipäev või mis ta
`oli, [S]

	PROB- LEEM- ÜKSUS	VIIVI- TUS	ALGATUS- MARKER	OTSIMIS- MARKER KOHATÄITJA EEL- KOMMENTAAR	EEL- RAAM	LAHEND	JÄREL- RAAM	JÄREL- KOMMEN- TAAR
ja se on	Kärdla	<i>ainu-</i>	<i>või</i>	<i>tähendab see (.)</i>		Hiiumaa	<i>ainus</i>	
siis oli see	õpetajate päev	<i>oli</i>	<i>või</i>		<i>see</i>	<i>valentini- päev</i>		<i>või mis ta oli</i>

Joonis 1. Eneseparanduslõigu lineaarne struktuur

§ 7 Algatusmarkerid. Ümbertegemine võib alata ilma igasuguse markerita ja sujuvalt. See on eesti keeles harv juht (a).

- (a) kule=aga=kule mis `kell on, ma **pean tahan** `televisorit vaadata.
[S]

Märkus. Siinkohal vaatame ainult verbaalseid markereid. Nende kõrval on kasutusel ka mitteverbaalsed markerid (pearaputused, sõrmenipsutused jms). Neid arvestades tuleks sujuvast algusest lahus hoida nt juhtumid, kus kõneleja kasutab paranduse alguses markerina lühikest kiiret pearaputust.

Üldjuhul algab parandus markeriga, mis osutab, et kõneleja peatab lausungi ja algatab paranduslõigu. Markerid jagunevad nelja rühma:

- sõna katkestamine (mõnikord esineb katkekohas glotaalklusiil);
- *või, tähendab, ühesõnaga, ma mõtlen, ei, mitte;*
- otsimismarkerid (→ § xxx);
- pikemad fraasid (*vabandust, viltu läks jm*).

Põhiosa (ca 2/3) parandustest algatatakse eesti keeles sõna katkestamisega. Teine sagedasem algatusmarker on *või* (ca 1/5). Ülejäänuid kasutatakse harva.

Markeritel on erinevad võimalused paranduse algatamiseks ja nad määratlevad parandused kuulajale erineva täpsusega.

Katkestus on universaalne marker, millega saab alustada igasugu-seid tehteid ning lahendada erinevaid probleeme. Ühtlasi tähendab see, et katkestus on avatud marker, mis ei osuta kuulajale, milline tehe algab, ega ka seda, millist probleemi kõneleja lahendada asub.

Või on kitsama kasutusala ja määratleb probleemi täpsemalt. Ta algatab ainult asendusi, nii veaparandusi (näide b) kui ka modifitseerimisi (c).

(b) äkki on üldse mõttekam `see teha kui see: **`ravikindlustus** või see **`reisikindlustus**. [S]

(c) ja=se=on **`Kärdla** ainu- või=tähendab=see (.) **`Hiiumaa** ainus `keskkool [S]

Ei ja mitte on veel täpsemalt lokaliseerivad markerid, algatades ainult asendavat veaparandust (d) ja (e). Mitte määratleb sealjuures ette ka süntaktilise konstruktsiooni, mille abil parandus tehakse (mitte A, vaid B) (e).

(d) at sis `seda tead=vä et see (.) noh et nagu (.) **rebane=ja** (1.0) `hunt on onju (0.5) ei **`jänés** ja hunt *ikka* on seal [S]

(e) mul on **`kõne**:=ju, või mitte **`kõne**, vaid **`ettekanne** on. /.../ [S]

Kõneleja võib kasutada sama paranduse tarvis ühte markerit, nagu näites (b) *või*, aga ka mitut markerit, nagu näites (c) katkestus, *või*, *tähendab*. Mitme markeri puhul on neil kindel järjestus, mis viib laiemalt kitsama ja täpsema lokaliseerimise suunas: katkestus – *või* – muud markerid. Paranduse piirid ja võimalused määrab rea viimane marker. Kui selleks on nt *mitte*, siis saab järgnev ümber tegemine olla vaid viga parandav asendus (e).

§ 8 Viivitus. Kõneleja võib paranduse algatada kõige varem probleemüksuse ütleamise ajal (a). Järgmine võimalus on vahetult pärast probleemüksust (b).

(a) ja vat sis **jär- ülejärgmises** tuledki vat selles tuledki maha [S]

(b) mis sealt **kella** või **`televiisoris** `on. [S]

Kolmas võimalus on alustada parandust viivitusega. Sel juhul on probleemküse ja algatusmarkeri vahel muid silpe, sõnaosi või sõnu. Näites (c) on probleemküseks sõna *sellel*, millele järgneb viivitusena sõnaosa *õppe*-. Viivitused võivad olla erineva pikkusega.

- (c) mis saab `olema ka `viimane nädal **sellel** `õppe- (1.0) **selle** `õppe-
aasta teisel `veerandil. [S]

§ 9 Otsimismarkerid. Kõneleja võib tuua ümbertegemise lahendi sisse kohe pärast algatusmarkerit (a) või kasutada algatuse ja lahendi vahel otsimismarkereid või kohatäitjaid (→ § xxx), mis modifitseerivad lahendi otsimise protsessi (b).

Otsimismarkerid osutavad, et kõneleja otsib lahendit ning parandusprotsess on pooleli. Otsimismarkeritena on kasutusel samad vahendid nagu järjeotsimises (→ § xxx). Näites (b) kasutab kõneleja partiklit *noh* ja mikropausi.

- (a) mis sealt **kella** või `televiisoris `on. [S]
(b) /.../ ma teen siis järgmine kord mingi siukese: (.) `töö **moodi**
asja või *noh* *mingi* (.) *sellise* (.) `kukkuvõtva, (.) ja siis teeme pärast
seda teeme `lugemist. [S]

Kohatäitja (→ § xxx) näitab samuti lahendi otsimise jätkumist, kuid samal ajal osutab ta ka seda, et kõneleja on juba määratlenud, millised on otsitava üksuse süntaktilised omadused. Kohatäitja on alati samas grammatilises vormis ja sama lauseliige kui otsitav lahend. Näites (c) osutab kohatäitja *sellest*, et tegu on elatiivis sõnaga, mis täidab lauses adverbiaali rolli.

- (c) et se `pikkus sis `sõltub sis jah käigukasti: **sellest** (0.5) *nu*
`*margist*=siis=vä. [S]

§ 10 Raamid. Mõnikord korratakse probleemküse ümber paiknevaid süntaktilisi üksusi (tavaliselt sõnu) ka lahendi ümber, et lokaliseerida see ümbritseva lausungi suhtes. Selliseid üksusi nimetatakse raamideks, mis jagunevad kaheks vastavalt oma asukohale lahendi suhtes: eelraamid ja järelraamid.

Eelraam tekib siis, kui kõneleja kordab lahendiga koos probleemüksusest eespool olnud sõnu, nagu näites (a) sõna *ta*. Eri keeled kasutavad eelraame eri viisil. Kõige üldisemalt sõnastatuna kehtib eesti keeles norm, mille järgi korratakse minimaalselt, võimalikult vaid ühte sõna.

(a) /.../ sis ta **sa-** *ta=läheb* koos sellega 'ketta peale eksju [S]

Järelraam tekib alati siis, kui kõneleja alustab parandust viivitusega ning kordab lahendi järel viivituseks olnud sõna või sõnu, nagu näites (b) sõna *pistikud*.

(b) *meil=on=noh* (.) niiöelda 'tinutatavad' pistikud 'otsatinutatavad' pistikud. [S]

§ 11 Lahendid. Tulemuste poolest jagunevad parandused kaheks.

Ülivaldav osa parandusi on sellised, milles kõneleja (1) teeb ainult ühe paranduse ja (2) jõuab selle abiga korrektse lahendini, (3) mis on probleemüksusest erinev. Selliseid ümbertegemisi esindasid kõik senised näited.

1) Mõnikord vajab kõneleja siiski mitut järjestikust parandust samas paranduslõigus. Näites (a) asendab kõneleja esmalt allatiivis probleemüksuse *meile* genitiivis lahendiga *meie*, muutes sellega sõna süntaktilist rolli (adverbiaal > täiend), seejärel aga tõlgendab pakutud lahendi *meie* ümber probleemüksuseks ja asendab selle uue lahendiga *minu*.

(a) aga .hh miks Märt **meile** nu- **meie** *numbri a-* **minu** *numbri* 'andis talle [S]

2) Mõnikord ei jõua kõneleja korrektse lahendini, kuid lõpetab siiski paranduslõigu. Tulemuseks on grammatiliselt ebakorrektnelause. Näites (b) kategoriseerib kõneleja alguses kõneks oleva asja ebamääraselt kui '*töö moodi asja*'. Tegu on genitiivis nimisõnafrasiga, mis on süntaktiliselt objekt. Seejärel algatab ta paranduse, kasutades mh sõnavormi *sellise*, mis osutab, et lahendiks on kavandatud samuti genitiivis nimisõna või nimisõnafras. Kuid

kõneleja ei leia sobivat lahendit ning lõpetab paranduse genitiivis *v*-kesksõnalise üksusega *kokkuvõtva*.

(b) /.../ ma teen siis järgmine kord mingi siukese: (.) '**töö moodi asja** või *noh mingi* (.) *sellise* (.) '**kokkuvõtva**, (.) ja siis teeme pärast seda teeme 'lugemist. [S]

3) Väga harva pakub kõneleja lahendusena välja probleemüksuse ehk võtab paranduse tagasi (c).

(c) *noh 'päris kummitused. ega se Transil- (.) 'Transilvaanias või kuskohas se oli, see mõeldi 'välja ju.* [S]

Näites (c) on parandus *Transil-* > *Transilvaanias*. Kommentaar lahendi järel (*või kuskohas se oli*) osutab, et kõneleja hakkas kahtlema koha õigsuses ja algatas paranduse, kuid otsustas protsessi käigus, et tegu on õige kohaga ning kordas lahendusena sama kohanime.

§ 12 Lahendi kommentaarid. Kõneleja võib osutada oma suhtumist pakutud lahendisse. Osal juhtudel ei kasuta ta lahendi juures mingeid kommenteerivaid üksusi, osutades sellega, et tema jaoks lahendis probleeme ei ole. Teisel juhul lisab kõneleja lahendile kommentaari. Kommentaarid esinevad kahes positsioonis: lahendi järel ja lahendi ees.

Järelkommentaar lahendi järel on eraldi fraas või lause, mis annab üldjuhul teada, et kõneleja ei ole tulemusega mingis mõttes rahul, nagu lause '*kui teile se midagi 'ütleb* näites (a).

(a) /.../ *se=on 'koolimaja vastas, selle 'vana koo- noh=ühesõnaga selle 'algkooli 'maja vastas, 'kui teile se midagi 'ütleb* [S]

Eelkommentaarid lahendi ees jagunevad nelja rühma.

Pehmendajad ja umbmäärastajad (nt umbmäärased asesõnad *mingi, miski, keegi, mingisugune, üks*; näitavad asesõnad *selline, niisugune* jms) osutavad, et järgnev lahend ei ole kõneleja jaoks kõige täpsem, nagu näites (b) *mingi sellise*. Need markerid osalevad samal ajal ka lahendi otsimise protsessis.

- (b) /.../ ma teen siis järgmine kord mingi siukese:: (.) '**töö moodi asja** või *noh mingi* (.) *sellise* (.) '**kokkuvõtva**, (.) ja siis teeme pärast seda teeme 'lugemist. [S]

Määratust osutavad sõnad (ennekõike *see* koos algatusmarkeriga *või*) näitavad üldjuhul, et kõneleja on teinud juhusliku vea ning teab, milline on korrektne lahend (c).

- (c) a=ma olen seal '**kolma- või selles** '*esimeses* 'saalis. [S]

Probleemi fokuseerijad (eeskätt *aa*) osutavad lahenduse leidmist ja samas tõstavad esile, et kõnelejal on varem olnud teistsugune arusaam või teadmine (d).

- (d) M: ja mis kell 'see jõuab.

I: jõuab **õheks-** (.) **aa kümme** '*kolmkend*. [S]

Erinevad vabandused (*vabandust*, *andeks* jms) rõhutavad kõneleja vastutust probleemi eest ja on väga harvad.

Kirjandust ümbertegemise kohta

HENNOSTE, TIIT 2000. Sissejuhatus suulisesse eesti keelde VIII. | HENNOSTE, TIIT 2001. Sissejuhatus suulisesse eesti keelde IX. | HENNOSTE, TIIT 2008. Sõnakatkestusega algava lausesisese reformuleerimise tüübid eestikeelses vestluses. | HENNOSTE, TIIT, TRIIN VIHALEMM 1999. Võõrkeele suhtlusstrateegiad. | KEEVALLIK, LEELO 2010. The interactional profile of a placeholder: the Estonian demonstrative *see*.

KIRJANDUS

- AAVIK, JOHANNES 1936. Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus.
- AHRENS, EDUARD 1843. Grammatik der Ehstnischen Sprache Revalschen Dialektes. Th. 1, Formenlehre. Reval: Laakmann.
- AHRENS, EDUARD 1853. Grammatik der Ehstnischen Sprache Revalschen Dialektes. Reval: Kluge und Ström.
- ARGUS, REILI 2008. Eesti keele muutemorpholoogia omandamine. (= Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste dissertatsioonid 19.) Tallinn: TLÜ kirjastus.
- ASU, EVA LIINA, PIRE TERAS 2009. Illustrations of the IPA: Estonian. – JIPA 39: 3, 367–372.
- BLEVINS, JAMES 2008. Declension classes in Estonian. – LU 44: 4, 241–267.
- COMRIE, BERNARD 1985. Causative verb formation and other verb-deriving morphology. – Language Typology and Syntactic Description 3: Grammatical Categories and the Lexicon. Ed. T. Shopen. Cambridge: Cambridge University Press, 309–348.
- DÖRNYEI, ZOLTÁN, MARY LEE SCOTT 1997. Review Article. Communication Strategies in a Second Language: Definitions and Taxonomies. – Language Learning 47, 173–210.
- EEK, ARVO 2008. Eesti keele foneetika I. TTÜ Küberneetika Instituut. Tallinn: TTÜ kirjastus.
- EEK, ARVO, EINAR MEISTER 1994. Eesti vokaalide sihtväärtused hääldus- ja tajuruumis. – KK 7, 404–413; 8, 476–483; 9, 548–553.
- EEK, ARVO, EINAR MEISTER 1998. Quality of standard Estonian vowels in stressed and unstressed syllables of the feet in three distinctive quantity degrees. – LU 34: 3, 226–233.
- EEK, ARVO, EINAR MEISTER. 1999. Estonian speech in the BABEL multi-language database: Phonetic-phonological problems revealed in

- the text corpus. – Proceedings of LP'98. Eds. O. Fujimura, B. D. Joseph, B. Palek. Prague: The Karolinum Press, 529–546.
- Eesti keele grammatika I. 1963. Häälikuõpetus ja ortograafia. 1. vihik. TRÜ. Tartu.
- Eesti keele grammatika I. 1964. Häälikuõpetus ja ortograafia. 2. vihik. TRÜ. Tartu.
- Eesti keele grammatika II. 1965. Morfoloogia. Arv- ja asesõna. TRÜ. Tartu.
- EHALA, MARTIN 1997. Eesti keele struktuur. Õpik gümnaasiumile. Tallinn: Künnimees.
- EHALA, MARTIN 2009. Linguistic strategies and markedness in Estonian morphology. – Estonian in Typological Perspective. Ed. H. Metslang. (= STUF 62: 1/2). Berlin: Akademie Verlag, 29–48.
- EKG I 1995 = Mati Erelt, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare. Eesti keele grammatika I. Morfoloogia. Sõnamoodustus. Trükki toimetanud M. Erelt (peatoimetajana), T. Erelt, H. Saari, Ü. Viks. EKI. Tallinn.
- EKG II 1993 = Mati Erelt, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare. Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: kiri. Trükki toimetanud M. Erelt (peatoimetajana), T. Erelt, H. Saari, Ü. Viks. KKI. Tallinn.
- EKK 2007 = Mati Erelt, Tiiu Erelt, Kristiina Ross. Eesti keele käsiraamat. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: EKSA.
- EKLUND, ROBERT 2004. Disfluency in Swedish human-human and human-machine travel booking dialogues. PhD thesis. Linköping University.
- ENKVIST, NILS ERIK, MARTINA BJÖRKLUND 1989. Toward a taxonomy of structure shifts. – Connexity and Coherence. Eds. W. Heydrich, F. Neubauer, J. S. Petöfi, E. Sözer. New York etc: W. de Gruyter, 324–341.
- ERELT, MATI 1997. Reduplication in Estonian. – Estonian: Typological Studies II. Ed. M. Erelt. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 8.) Tartu, 9–41.

- ERELT, MATI 2001. Some notes on the grammaticalization of the verb *pidama* in Estonian. – Estonian: Typological Studies V. Ed. M. Erelt. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 18.) Tartu, 7–25.
- ERELT, MATI 2003. Syntax. – Estonian Language. Ed. M. Erelt. (= Linguistica Uralica. Supplementary Series. Vol. 1.) Tallinn: Estonian Academy Publishers, 93–129.
- ERELT, MATI 2013. Eesti keele lauseõpetus: Sissejuhatus. Õeldis. Tartu.
- ERELT, MATI 2003. Tänapäeva eesti kirjakeele uurimine. Süntaks. – ESA 48 (2002), 63–97.
- ERELT, MATI, TIJU ERELT, KRISTIINA ROSS 1997. Eesti keele käsiraamat. Tallinn: EKSA.
- FOX, BARBARA, MAKOTO HAYASHI, ROBERT JASPERSON 1996. Resources and repair: a cross linguistic study of syntax and repair. – Interaction and Grammar. Eds. E. Ochs, E. A. Schegloff, S. A. Thompson. Cambridge: Cambridge University Press, 185–237.
- FOX, BARBARA, ROBERT JASPERSON 1995. A syntactic exploration of repair in English conversation. – Alternative Linguistics: Descriptive and Theoretical Models. Ed. P. W. Davis. Amsterdam: John Benjamins, 77–134.
- HARMS, ROBERT T. 1962, Estonian Grammar. (= Indiana University Publications. Uralic and Altaic Series. Vol 12.) Bloomington: Indiana University.
- HASSELBLATT, CORNELIUS 1990. Das estnische Partikelverb als Lehnübersetzung aus dem Deutschen. (= Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 31.) Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- HAYASHI, MAKOTO, GEOFFREY RAYMOND, JACK SIDNELL (eds.) 2013. Conversational Repair and Human Understanding. Cambridge: Cambridge University Press.
- HENNSTE, TIIT 2000. Sissejuhatus suulisesse eesti keelde VIII. Lausung suulises kõnes 3: eneseparandused. – Akadeemia 12, 2689–2710.
- HENNSTE, TIIT 2001. Sissejuhatus suulisesse eesti keelde IX. Lausung suulises kõnes 4. – Akadeemia 1, 179–206.

- HENNSTE, TIIT 2008. Sõnakatkestusega algava lausesisese reformuleerimise tüübid eestikeelses vestluses. – *Uralica Helsingiensia* 1. Lähi-vertailuja 18. Toim. H. Metslang, R. Grünthal. Helsinki, 31–53.
- HENNSTE, TIIT, TRIIN VIHALEMM 1999. Võõrkeele suhtlusstrateegiad. – *Akadeemia* 8, 1571–1607.
- HERMANN, KARL AUGUST 1884. Eesti keele Grammatik koolide ja iseõppimise tarvis kõikidele, kes Eesti keelt õigesti ja puhtasti kõnelema ja kirjutama ning sügavamalt tundma ja uurima tahavad õppida. Tartu.
- HERMANN, KARL AUGUST 1896. Eesti keele Lause-õpetus. Eesti keele grammatika teine jagu. Jurjev.
- KAALER, HEIKI-JAAN 2012. Eesti käänamissüsteemi seaduspärasused. – *KK* 6, 418–449.
- KASIK, REET 1991. Derivatiivsetest laenudest. *u*-liitelised verbid eesti ja soome keeles. – *KK* 8, 466–476.
- KASIK, REET 1995. Verbiderivatsiooni rekursiivsusest eesti keeles. – *Minor Uralic Languages: Grammar and Lexis*. Ed. A. Künnap. Tartu–Groningen, 88–93.
- KASIK, REET 1996. Denominaalsed olemisverbid eesti keeles. – *KK* 1, 13–18.
- KASIK, REET 1997. Typology of Estonian and Finnish word-formation. The Verb. – *Estonian: Typological Studies II*. Ed. M. Erelt. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 8.) Tartu, 42–72.
- KASIK, REET 2001. Analytic causatives in Estonian. – *Estonian: Typological Studies V*. Ed. M. Erelt. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 18.) Tartu, 77–123.
- KASIK, REET 2003. Morphology of loan-verbs in the Estonian language. – *Languages in Development*. Eds. H. Metslang, M. Rannut. München: Lincom Europa, 115–121.
- KASIK, REET 2011. Stahli mantlipärijad. Eesti keele uurimise lugu. Tartu: TÜ kirjastus.
- KASIK, REET 2012. Nulltuletus ja konversioon eesti keeles. – *KK* 11, 793–806.

- KASK, ARNOLD 1967. Eesti keele grammatika III. 1. vihik. Liitsõnad ja sõnade liitumisviisid eesti keeles. TRÜ. Tartu.
- KASK, ARNOLD 1972. Eesti keele ajalooline grammatika. 1. Häälikulugu. Teine trükk. TRÜ eesti keele kateeder. Tartu.
- KEEM, HELLA 1997. Võru keel. Eesti TA Emakeele Selts, Võru Instituut. Tallinn.
- KEEVALLIK, LEELO 2001. Estonian reduplication in action sequences. – Nordic and Baltic Morphology: Papers from a NorFa Course. Tartu, June 2000. Eds. J. Niemi, J. Heikkinen. (= Studies in Languages 36.) University of Joensuu, Faculty of Humanities. Joensuu, 23–33.
- KEEVALLIK, LEELO 2010. The interactional profile of a placeholder: the Estonian demonstrative *see*. – Fillers, Pauses and Placeholders. Eds. N. Amiridze, B. H. Davis, M. MacLagan. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 139–172.
- KETTUNEN, LAURI 1924. Lauseliikmed eesti keeles. (= Eesti Kirjanduse Seltsi Keeletoimkonna toimetised nr. 9.) Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus.
- KONT, ILSE 1959. Eesti *rd*-liitelistest substantiividest ja nende vahekorrast *rd*a-liste verbidega. – ESA 4 (1958), 91–100.
- KROSS, KRISTIINA 1984. Eesti noomeni muutmistüüpide produktiivsus. (= Preprint KKI-26.) Eesti NSV TA Ühiskonnateaduste osakond. Tallinn.
- KYTÖMÄKI, LEENA 1990. Nominikantaisten verbijohdosten rakennemalleja. – Sananjalka 32, 49–73.
- LAAKSO, JOHANNA 1990. Translatiivinen verbinjohdin NE itämerensuomalaisissa kielissä. (= SUST 204.) Helsinki: SUS.
- LEHISTE, ILSE 1970. Diphthongs versus vowel sequences in Estonian. – Proceedings of the 6th ICPhS, Prague 1967. Ed. B. Hála. Academia Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences, 539–544 (+ 1 plate).
- LEVELT, WILLIAM 1983. Monitoring and self-repair in speech. – Cognition 14, 41–104.

- LIIV, GEORG 1961. On qualitative features of Estonian stressed monophthongs of three phonological degrees of length. – Eesti NSV TA toimetised. X köide. Ühiskonnateaduste seeria. 1, 41–66; 2, 113–131.
- LIIV, GEORG, MART REMMEL 1970. On acoustic distinctions in the Estonian vowel system. – CΦY 6: 1, 7–23.
- LIPPUS, PÄRTEL, EVA LIINA ASU, PIRE TERAS, TUULI TUISK 2013. Quantity-related variation of duration, pitch and vowel quality in spontaneous Estonian. – J Phon 41: 1, 17–28.
- LOORITS, OSKAR 1923. Eesti keele grammatika. Tartu: Odamees–Carl Sarap.
- MIHKLA, KARL, LEHTE RANNUT, ELLI RIIKOJA, AINO ADMANN 1974. Eesti keele lauseõpetuse põhijooned I. Lihtlause. KKI. Tallinn: Valgus.
- MUISCHNEK, KADRI 2004. Verbi ja noomeni püsiühenditest eesti keeles. – KK 8, 574–589.
- MUISCHNEK, KADRI 2005. Eesti keele tugiverbid ja nende mõju lause ehitusele. – ESA 50 (2004), 11–38.
- MUISCHNEK, KADRI 2006a. Tugiverbist üldiselt ja intransitiivsest tugiverbikonstruktsioonist lähemalt. – Lause argumentstruktuur. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli preprintid 2.) Tartu, 48–70.
- MUISCHNEK, KADRI 2006b. Verbi ja noomeni püsiühendid eesti keeles. (= Dissertationes philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 17.) Tartu: TÜ kirjastus.
- MUISCHNEK, KADRI, HEETE SAHKAI 2010. Liitpredikaadid leksikoni-grammatika kontiinumil: konstruktsioonide produktiivsusest verbiga *minema* moodustatud liitpredikaatide näitel. – Keele rajad. Pühendusteos professor Helle Metslangi 60. sünnipäevaks. (= ESUKA 1–2.), 295–316.
- MUUK, ELMAR 1927. Eesti keeleõpetus I. Hääliku- ja vormiõpetus. (= Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetised XII.) Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus.
- MUUK, ELMAR, MIHKEL TEDRE 1930. Lühike eesti keeleõpetus II. Tuletus- ja lauseõpetus. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus.
- MÄGER, MART 1991. Refleksiivid – sajandi järjepidevus. – KK 6, 343–355.

- OJUTKANGAS, KRISTA 1998. Asyndeettisistä verbi-ilmaisista suomalais-ugrilaisissa kielissä. – Kieliopillistumisesta, analogiasta ja typologiasta. Toim. A. Pajunen. (= Suomi 185.) Helsinki: SKS.
- PALMEOS, PAULA 1967. Eesti keele grammatika II. Teine vihik. Sidesõna ja hüüdsõna. TRÜ. Tartu.
- PEDAJA, KATI 2006a. Uute laensõnade kohanemine eesti keele morfoloogilise süsteemiga. Magistritöö. Tartu. Käsikiri TÜ eesti ja üldkeeleteaduse instituudis.
- PEDAJA, KATI 2006b. Uute laensõnade morfoloogiline kohanemine. – KK 10, 784–796.
- PEEBO, JAAK 1997. Eesti keele muutkonnad. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 5.) Tartu.
- PIHLAK, ANTS 1985. Eesti ühendverbid ja perifrastilised verbid aspektitähenduse väljendajana. – *Ars Grammatica* 1985. KKI. Tallinn: Valgus, 62–93.
- PIHLAK, ANTS 1992. *u*-verbid ja enesekohasus eesti keeles. KKI. Tallinn.
- PIIR, HILLE 1985. Acoustics of the Estonian diphthongs. – EPP 1982–1983, 5–103.
- PÖLD, HARALD 1915. Eesti keeleõpetus. I jagu. Hääle- ja sõnaõpetus. (= Eesti Kirjanduse Seltsi toimetused 6.) Tallinn: G. Pihlaka kirjastus.
- PÖLD, HARALD 1922. Eesti keeleõpetus. II jagu. Lauseõpetus. (= Eesti Kirjanduse Seltsi toimetused 15.) Tallinn: G. Pihlaka kirjastus.
- PÖLMA, VALVE 1967. Onomatopoeetilised verbid eesti kirjakeeles. Disertatsioon filoloogiakandidaadi teadusliku kraadi taotlemiseks. Tallinn. Käsikiri EKIs.
- RÄTSEB, HUNO 1956. *i*-sufiksiliistest verbidest eesti keeles. – ESA 2 (1956), 74–91.
- RÄTSEB, HUNO 1978. Eesti keele lihtlausete tüübid. (= Eesti NSV TA Emakeele Seltsi toimetised 2.) Tallinn: Valgus.
- SAHKAI, HEETE 2005. Teonimi perifrastilises verbivormis. – KK 10, 790–807.
- SCHEGLOFF, EMANUEL A. 1979. The relevance of repair to syntax-for-conversation. – *Syntax and Semantics*. Vol. 12: Discourse and Syntax. Ed. T. Givon. N.Y: Academic Press, 261–288.

- SCHEGLOFF, EMANUEL A. 2013. Ten operations in self-initiated same-turn repair. – *Conversational Repair and Human Understanding*. Eds. M. Hayashi, G. Raymond, J. Sidnell. Cambridge: Cambridge University Press, 41–70.
- SCHEGLOFF, EMANUEL A., GAIL JEFFERSON, HARVEY SACKS 1977. The preference for self-correction in the organization of repair in conversation. – *Language* 52, 361–382.
- SIDNELL, JACK, TANYA STIVERS (eds.) 2013. *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Wiley & Blackwell.
- SIVERS, FANNY DE 1969. *Analyse grammaticale de l'Estonien parlé*. Clermont-Ferrand.
- SORJONEN, MARJA-LEENA, MINNA LAAKSO 2005. Katko vai eiku. Itsekorjauksen aloitustavat ja vuorovaikutustehtävät. – *Virittäjä* 2, 244–271.
- STAHL, HEINRICH 1637 = *Anführung zu der Esthnischen Sprach, auff Wolgemeinten Rath, und Bittliches Ersuchen*, publiciret von M. HENRICO Stahlen. Revall, Druckts Chr. Reusner der älter, in Verlegung des Authoris.
- TAULI, VALTER 1972. *Eesti grammatika I. Hääliku-, vormi- ja sõnaõpetus. Finsk-ugriska institutionen*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- TAULI, VALTER 1980. *Eesti grammatika II. Lauseõpetus. Finsk-ugriska institutionen*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- TERAS, PIRE 1996. *Eesti keele teise silbi diftongide akustikast. Lõputöö*. Tartu. Käsikiri TÜ eesti ja üldkeeleteaduse instituudis.
- TERAS, PIRE 2012. Eesti diftongid spontaankõnes. – *ESA* 57 (2011), 235–248.
- TOMINGAS, SILVA 1987. Verbiliidete positsiooniklassid ja liitekombinatsioonid tuletatud verbides. – *Ars Grammatica* 1986. KKI. Tallinn: Valgus, 64–79.
- TRAGEL, ILONA 2003. Eesti keele seriaalkonstruksioonist. – *KK* 12, 919–934.
- VALGMA, JOHANNES, NIKOLAI REMMEL 1968. *Eesti keele grammatika. Käsiraamat*. Tallinn: Valgus.
- VARE, SILVI 1986. Liitverb eesti keeles. – *KK* 9, 539–547.

- VARE, SILVI 2001. Nihkest eesti liitverbi kasutuses ja struktuuris. – *Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum* 7. – 13.8.2000 Tartu. Pars VI. Dissertationes sectionum: Linguistica III. Redegit T. Seilenthal. Curaverunt A. Nurk, T. Palo. Tartu, 332–338.
- VARE, SILVI 2003. Back-formation of verbs in Estonian. – *Languages in Development*. Eds. H. Metslang, M. Rannut. München: Lincom Europa, 123–132.
- VARE, SILVI 2005. Eesti keele verbimoodustus: desubstantiivne konversioon. – *ESA* 50 (2004), 39–67.
- VESKI, ASTA 1970. Eesti keele grammatika II. Kolmas vihik. Määrsõna. TRÜ. Tartu.
- VIITSO, TIIT-REIN 1976. Eesti muutkondade süsteemist. – *KK* 3, 148–162.
- VIKS, ÜLLE 1976. Verbide muuttüübid ja morfoloogilised tüübid. – *KK* 5, 276–288.
- VIKS, ÜLLE 1977. Klassifikatoorse morfoloogia põhimõtted. Preprint KKI-9. Eesti NSV TA Ühiskonnateaduste osakond. Tallinn.
- VIKS, ÜLLE 1982. Klassifikatoorne morfoloogia. Noomen. KKI. Tallinn: Valgus.
- VIKS, ÜLLE 1992. Väike vormisõnastik. KKI. Tallinn.
- WIEDEMANN, FERDINAND JOHANN 1975. Grammatik der ehstnischen Sprache, zunächst wie sie in Mittelestland gesprochen wird, mit Berücksichtigung der anderen Dialekte. St.-Petersbourg.
- WILKINSON, SUE, ANN WEATHERHALL 2011. Insertion repair. – *Research on Language and Social Interaction* 44, 65–91.

KIRJANDUSE LOETELUS KASUTATUD LÜHENDID

EK	Eesti Keel
EKI	Eesti Keele Instituut
EKSA	Eesti Keele Sihtasutus
EPP	Estonian Papers in Phonetics
ESA	Emakeele Seltsi aastaraamat
ESUKA	Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri
J Phon	Journal of Phonetics
JIPA	Journal of the International Phonetic Association
KK	Keel ja Kirjandus
KKI	Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut
KKIU	Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused
LU	Linguistica Uralica
NK	Nõukogude Kool
NÕ	Nõukogude Õpetaja
OK	Oma Keel
SKS	Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
SKST	Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia
STUF	Sprachtypologie und Universalienforschung
SUS	Suomalais-Ugrilainen Seura
TA	Teaduste Akadeemia
TLÜ	Tallinna Ülikool
TRÜ	Tartu Riiklik Ülikool
TTÜ	Tallinna Tehnikaülikool
TÜ	Tartu Ülikool
СФУ	Советское финно-угроведение

VEEBIMATERJALID

Eesti keele koondkorpus <http://www.cl.ut.ee/korpused/index.php?lang=et> (vaadatud 2.11.14).

Eesti keele käsiraamat <http://www.eki.ee/books/ekk09/> (vaadatud 2.11.14).

EKSKFK = Eesti keele spontaanse kõne foneetiline korpus <http://www.keel.ut.ee/et/foneetikakorpus> (vaadatud 2.11.14).

etTenTen <http://www.keelevaab.ee/> (vaadatud 2.11.14).

ÕS 2013 = [ÕS] Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013 <http://www.eki.ee/dict/qs/> (vaadatud 13.11.14).

SKSS = [EKSS] Eesti keele seletav sõnaraamat <http://www.eki.ee/dict/ekss/> (vaadatud 13.11.14).

Suulise keele korpus <http://www.cl.ut.ee/suuline/> (vaadatud 2.11.14).

TK = Tasakaalus korpus <http://www.cl.ut.ee/korpused/grammatika-korpus/index.php?lang=et> (vaadatud 13.11.14).

TÜKK = Tartu Ülikooli eesti kirjakeele korpus 1890–1990 <http://www.cl.ut.ee/korpused/baaskorpus/index.php?lang=et> (vaadatud 13.11.14).

SISUJUHT²

ahelverb	kõrge vokaal
algatusmarkerid	käänamismall
asendamine	käändtüüp
astmevaheldus	labiaalvokaal e ümarvokaal
-da	lahend
denominaalne verb	lahendi kommentaarid
deverbaalne verb	lausungi katkestamine
diftong	lausungi peatamine
distinktiivtunnus	lihtõeldis
ebaproduktiivne mall	liitliide
eesvokaal	liitverb
eneseperandus	liitõeldis
esisilp	lisamine
formatiiv	madal vokaal
grammatiline predikaat	modifitseerimine
vt õeldis	monoftong
illabiaalvokaal e ümardamata	morfoloogiline klassifikatsioon,
vokaal	vt muuttüübistik
instrumentatiiv vt vahendiverb	muutemall
järgsilp	muuttüübistik e morfoloogiline
kaksiktäishäälik e diftong	klassifikatsioon
keskkõrge vokaal	muuttüüp
kohatäitja	nulltuletus e konversioon
koloratiivtarind	otsimismarkerid
konversioon vt nulltuletus	pearõhuline silp
kustutamine	perifrastiline verbivorm
kõnevoor	primaarvokaal

² EKKG sisujuhis lisatakse terminitele paragrahvide viited.

produktiivne mall	tüvekuju e tüvevariant e
pööramismall	tüveallomorf
pöördtuletus	tüvevariant, vt tüvekuju
pöördtüüp	vahendiverb e instrumentatiiv
raamid	veaparandus
reduplikatiivne verbitarind	viivitus
rindverb	vokaal
sariverb e seriaalverb	vokaalfoneem
sekundaarvokaal	vokaalharmoonia
seriaalverb vt sariverb	öeldis e grammatiline predikaat
-sta	üksiktäishäälik e monoftong
sulandliide	ümardamata vokaal
-ta	ümarvokaal
tagavokaal	ümberjärjestamine
-tse	ümbertegemine
tuletustüüp	ümbertegemise algatamise
täishäälik e vokaal	ja läbiviimise koht
tüveallomorf, vt tüvekuju	ümbertegemise tehted